

e|butlletí

AMICS DE L'ART ROMÀNIC DEL BAGES

Número 204 · maig · agost · 2024

40

ANYS d'AARB

1984 - 2024

AMICS DE L'ART ROMÀNIC DEL BAGES

EDITORIAL . ARTICLE . ACTIVITATS . FOTOS ACTIVITATS

elbutlletí

Edició
AMICS DE L'ART ROMÀNIC DEL BAGES
Carrer Sabateria, 3 i 5 (Els Carlins) - 08241 Manresa
Correu-e: aarb@aarb.cat
Web: <http://www.aarb.cat/>

Coordinació
Joan Badia
Disseny i composició
Anna Martí
Imatges de portada
Recull d'imatges MiR autors diversos

Consell Assessor
Joan Badia
Imma Carrero
Montserrat Esclusa
Albert Galbany
Sussi Garcia
Josep Llobet
Jordi Sardans

Correcció
Maria Alba Badia Guitart
Impressió
Remsa

Dipòsit legal
B-3551984
Tiratge
250 exemplars

Editorial

Benvolguts/des:

Una vegada acabades les activitats d'aquest primer semestre de l'any 2024, concerts de Música i Romànic, Viatge d'Estiu a Bolonya, etc., les quals per cert, han comptat amb una bona participació, de socis i altres persones afins a la nostra entitat, ens cal remarcar un fet que creiem val la pena recordar: el dimarts dia **26 de juny de l'any 1984**, a la sala d'actes de la Caixa de Pensions del carrer Guimerà, núm, 1 de Manresa, va tenir lloc l'Acta de l'Assemblea Fundacional de l'entitat dels Amics de l'Art Romànic del Bages. Aquest fet, va suposar la supressió de la Delegació bagenca de l'entitat barcelonina dels Amics del Romànic, i la creació de la nova entitat dels Amics de l'Art Romànic del Bages, del qual el Sr. Francesc Villegas en fou nomenat el primer president dels AARB.

Per tant aquest any 2024, la nostra entitat compleix 40 anys de funcionament, un fet que cal remarcar i lloar com és mereix, sobretot en un temps en el que es fa difícil la supervivència de les entitats sense ànim de lucre, i el problema del relleu generacional, esdevé un problema que de vegades pot costar de superar.

Per sort, fins ara la nostra entitat, amb els seus alts i baixos, sempre ha anat superant les dificultats i hem comptat amb diferents persones, gent de junta, socis i diferents col·laboradors que entre tots, amb força i entusiasme, han fet possible que l'entitat pugui celebrar aquesta important efemèride:

40 ANYS !!!

Que continuï la ratxa, seguim endavant, i moltes gràcies a tots i a totes !!!

Amics de l'Art Romànic del Bages

Caminada geologia i romànic a les Brucardes

Jordi Sardans Farràs
Fotografies: Josep Llobet

El passat dissabte 16 de març va tenir lloc una caminada que compaginava les activitats geològiques de la zona de Sant Fruitós de Bages, amb el possible romànic dels voltants, sota l'organització dels Amics de l'Art Romànic del Bages i el Geoparc de la Catalunya Central, amb la col·laboració de l'Ajuntament i del Museu de Sant Fruitós de

Bages, partint de la Masia Les Brucardes i amb la participació del socis dels AARB com també del Geoparc, però així mateix la trobada va reunir participants de diverses ciutats catalanes, a més de Sant Fruitós i Manresa, com ara Barcelona, Blanes, Sant Vicenç dels Horts, Terrassa, Varcariesses, Navàs, Avinyó, entre d'altres. Josep M. Mata Perelló i Josep Girabal, presents a l'acte, van remarcar la seva col·laboració mensual a la revista manresana El Pou de la gallina des de la creació del Geoparc de la Catalunya Central, a la secció *Indrets*. Així mateix, Mata va elogiar el treball fet per Ferran Sardans Serra sobre el tema del mes de març de l'esmentada revista, amb el títol *El Geoparc Mundial de la Catalunya Central consolida el geoturisme sostenible*.

Mata en una de les seves classes didàctiques magistrals va explicar que al nord del territori hi ha tres parts fonamentals:

el Pirineu, que neix al cap de Creus i s'acaba a Astúries; una altra de les unitats, va arran de costa, el sistema català i el sistema ibèric; entremig hi ha la depressió o conca geològica de l'Ebre. Aquesta geologia catalana és igual que l'aragonesa, com ja recordava el cantant José Antonio Labordeta quan deia: "Al Norte, los Pirineos; al centro la tierra llana y al sur, la sierra callada." Tot seguit, comenta els materials del terciari i situa l'excursió prop de la conca del Llobregat i assenyala la del Cardener més amunt i a l'altra cantó. Comenta que Sant Fruitós és el centre de la depressió. La sortida conjuga geologia i romànic i Mata recorda que va estar entre els primers iniciadors dels AARB, "sense ser mai de cap junta." Valora que l'entitat està en molt bones mans i recorda la seva contribució en la creació del geoparc de la Catalunya Central, que primerament va ser geològic i miner del Ba-

ges. Explica que el primer polític que va creure en el geoparc va ser Josep Balasch, exalcalde d'Avinyó, “afortunadament el van anar seguint els altres.”

Els excursionistes prossegueixen cap a l'entrada de la urbanització, en direcció a l'ermita de Sant Valentí, que segons Josep Llobet, president dels AARB, cal reconèixer la neteja que s'hi ha fet, tot i mantenir un to reivindicatiu davant l'alcalde de Sant Fruitós, Joan Carles Batanés, que va presentar la jornada. Pel camí, Mata fa observar els diversos colors i explica que a la natura hi ha quatre elements fonamentals: oxigen (el 56% de totes les roques de la litosfera), silici (té un 27%), alumini (8,6%) i el ferro (4,6%). D'aquests, l'únic que és capaç de donar color és el ferro, que amb valència 3, oxidada i format a la intemperie, forma dos minerals característics, un és l'hematites o color roig. Per això sobresurten els

materials vermells, però entremig de les roques hi ha gresos i margues (que a vegades en diuen argila), amb carbonat de calç. Contenen sediments continentals. Arenisques i gresos són del terciari, de l'eocè, entre 45 i 50 milions d'anys. A casa nostra, es coneix com la formació Artés, arreu de Catalunya, perquè el geòleg Oriol Riba es va equivocar de terme, ja que Fusimanya és terme de Sallent. A la comarca hi ha dos trets molt diferents: de Manresa cap el sud, Sant Fruitós i Navarques, on predomina el color gris, perquè son sediments oceànics que s'han format a la conca marítima. Josep Girabal, que acostuma a portar làmines explicatives, mostra els perfils de les fronteres i de les costes actuals, per demostrar que la geologia és ficar-se al túnel dels temps, ja que treballa sovint amb processos molt lents. Seguint les explicacions de Mata, mostra sobre un mapa, els catalànids, el Pirineu,

el sistema ibèric i una conca continental tancada amb un clima semi-desèrtic. Dels catalànids (Vallés i Penedès) baixaven les rieres del sud fins a la zona de Sant Fruitós que era un territori molt pla, on l'aigua perdia força. Si es desbordava formava una inundació generalitzada d'aigua amb poca empenta, que arrossegava sorres fines i argiles que escapava per la plana. L'aigua anava corrent amb parsimònia cap a les parts més baixes i deixava uns petits llacs que encara es veuen al voltant de Sant Fruitós. Aquests materials que ho deixaven tot enfangat, un cop havia passat la riuada, amb el clima calorós i sec que hi havia s'eixugava ràpidament. Les argiles, en contacte amb l'atmosfera i la calor, s'oxiden fortament. D'aquí, les terres de color vermell que veiem sovint als països tropicals, com ho era en aquella època el nostre. Aquests materials van anar formant unes roques

que se'n diuen sediments, a partir del fang, sorra fina que s'anaven acumulant capa sobre capa durant centenars de milions d'anys, per anar fent gruix fins assolir centenars de metres. Cadascuna d'aquestes capes explica un episodi de més aigua, amb riuades fortes, d'altres èpoques de sequera. A partir d'aquests estrats es pot llegir tota la història de la terra. Pel que fa als llacs, Mata aclareix que el darrer va ser l'estany d'Ivars, que a l'igual que el dels Monnegres a l'Aragó, en són els últims reductes.

Des de la frontera del Pla de Bages veiem els colors vermells, i si ens girem, els grisos, diu

Josep Girabal. Els materials continentals els tenim al davant, però tirant el rellotge geològic enrere, tenim un índex del que passava: un mar que es va assecar, que va deixar a sota, la sal, que va quedar colgada pels sediments continentals. També observa els relleus en costa, com per exemple el Collbaix i d'altres petits cims a ponent del Bages, que tots semblen del mateix patró, que s'expliquen perquè hi ha una roca dura que costa d'erosionar: aguanta i les pluges no se l'ha poden endur, fa de barret o paraigua del que hi ha a sota. Així, per un cantó es forma un relleu abrupte i per l'altre un de més planer que se-

gueix la direcció dels estrats. “Ha marxat la carn i s'han quedat els ossos.” Exactament, el mateix que passa a Montserrat.

Jordi Julià, del Col·lectiu de Recerca Històrica, va explicar que l'ermita de Sant Valentí de les Brucardes està protegida per l'Ajuntament de Sant Fruituós com a bé cultural d'interès local. Documentada des del segle XIV, apareix esmentada en el puig al segle XII, concretament l'any 1110. Patró del Bages i consagrat a Sant Benet on Julià constata que “no hi ha cap altar dedicat a sant Valentí.” Senyal inequívoca que ja existia en el puig de sant Valentí. No queden restes de romànic,

“perquè tan l’absis com la nau, no tenen les proporcions del romànic.” Adovellada, amb forats on hi havia les bastides, se sap que el sostre era de fusta fins a les renovacions. S’ha publicat que anteriorment hi havia hagut una torre de l’època dels romans. L’ermita, força ensorrada, manté les quatre parets i està en espera que s’iniciï la fase de restauració. Girabal aprofita per explicar que en l’actual ermita es poden veure reflectits els colors ocre i vermell. Les pedres són sorrenques i rasposes, el que demostra que era sorra consolidada, enganxada amb el carbonat de calci que va donar lloc a la pedra sorrenca. Molt emprada per la construcció en diversos llocs de la comarca. Es veu que els anava més bé el gres de color ocre, ben seleccionat i tallat, que no pas el d’origen continental que és el vermell. Hi ha diversos foradets o marracons, el que demostra que hi vivia algú. Per exemple,

és segura l’existència de cucs invertebrats. Mata va explicar que a conseqüència de la contaminació sorgeix el mal de la pedra, anhídrid sulfurós (SO₂), que amb l’aigua forma l’àcid sulfúric que ataca la roca, ja que es menja el carbonat i el substitueix per sulfat de calci, que en tenir una molècula més grossa és desfà. És una conseqüència de l’era industrial. El posaven en molts edificis antics, en aquells on van posar anhídrid sulfurós, els monuments van desaparèixer.

La propera parada ja va ser una impressionant vista aèria de Sant Benet de Bages, per prosseguir cap un altre mirador. Abans però, vam observar el Montcau, al sud-est i Montserrat al sud. En un dels seus primers articles a la revista *Dovella*, el 1985, Mata va considerar les dues muntanyes com altiplans meridionals de la Depressió Geològica de l’Ebre a diferència del que s’explicava en els llibres de text del moment

que les associaven a la “Cordillera costero catalana.” Mata argumentava que son materials de la depressió, i si estan més alts, és perquè hi venen a desembocar uns torrents, que tampoc no poden ser de les Balears, com han dit alguns geòlegs, perquè Mallorca, Eivissa i Formentera formen una cadena, però Menorca pertany a una altra. Mata ho té molt clar: son rius molt torrentosos que venien del Vallès i Penedès. “Estem parlant d’una xarxa fluvial de 350 quilòmetres quadrats, amb un clima càlid tropical, amb rius cabalosos, pluja abundant i molta erosió. Aquesta al dipositar-se a la vora del mar, com que són roques dures han quedat enlairades: són més altes que la resta de la depressió.” Fa un incís per aclarir que no comparteix la idea d’alguns geòlegs catalans que consideren una part de la Depressió Geològica de l’Ebre, com a depressió central catalana, ja que entén que s’utilitza un

qualificatiu polític per un nom geològic. Insisteix en la seva idea que Montcau i Montserrat en són dos altiplans meridionals, els septentrionals al costat de Berga i al mig la depressió central dins la geològica de l’Ebre. També entén el Cabrerès com dins de la Depressió Geològica de l’Ebre, que està més aixecat perquè la depressió cap al mar s’ha desplaçat cap a Biscaia i s’ha inclinat cap al nord i cap a l’oest. Explica que hi ha un sistema de falles al Cabrerès, que segueixen per La Garrotxa: “També les tenim aquí, on hi ha una sèrie de fractures transversals en direcció nord-nord, oest, sud-sud-est.” Josep Girabal ho va il·lustrar en el context de mar, on encara no havien arribat els materials vermells. Hi ha un golf que venia

des del Cantàbric. A més curta distància, els ventalls al·luvials i acumulació de sediments portats pels rius que baixaven de les muntanyes del sud, Montserrat i Sant Llorenç s’estaven formant i eren uns deltes pedregosos. En una època posterior s’hi va formar fins i tot un escull coral·lí a l’altra banda del Llobregat, perquè era un mar tropical.

Des d’un altre mirador observem des de dalt, la font dels Burjons i el pont de les Generes, del terme de Talamanca, amb el seu forn d’obres o de teules. Entremig del domini marí i el vermell continental, explica Mata, hi ha unes capes intermitges estudiades per B. Colldeforns Chertó, pel que fa a Calders, on analitza el pas de marines a continentals que es va fent de

manera fluctuant i molt a poc a poc. Des d’on som, Mata ens mostra materials grisos, groguencs, bàsicament margues. A més d’una esplèndida vista de Montserrat, podem observar els meandres del Llobregat, on el riu va fent revolts a banda i banda, de manera que tant s’acosta a la font de Burjons, com rebota sota el cingle on ens trobem, per tornar a girar abans d’arribar a la zona dels Tres Salts. Girabal esmenta un fòssil força freqüent a la zona que ha trobat passant pel camí, unes cargolines grosses que reben el nom de campanile, un mol·lusc o cargol de mar. L’expedició va continuar fins les restes de Sant Onofre. Laura de Castell, que el dia anterior havia donat una conferència sobre *L’orgue civil del segle X de Sant Benet de Bages*, a la sala sota teulada del monestir, va explicar que el personatge de Sant Onofre porta cabell i barba que li tapen pràcticament tot

menys els braços, sovint assegut i amb les cames creuades. Es tracta d'un eremita proper als hippies. A les tradicions religioses sempre hi ha aquests extrems, en què la gent els tenia molta confiança i els feien de psicòleg a l'època. Són persones que tenien la imatge d'haver abandonat totalment el món material i es solien moure en zones de balms dins les roques que després se'ls oferien la possibilitat d'ocupar ermites. Jordi Julià va explicar que l'ermita de Sant Onofre no està documentada fins el segle XIII, però pels tipus de pedra i pels fonaments i carreus que fins fa poc s'hi podien observar, sembla que podria ser anterior. Estava situada dins la Vilella de Sant Benet, que segons va escriure el doctor i historiador sallentí, Albert Benet, era als voltants de l'església de Sant Onofre, on s'hi van trobar peces de ceràmica i teules. La Vilella o vila petita era segons Laura de Castellet una vil·la romana

que tenia una part residencial per l'amo i les diferents parts productives, que s'anomenaven vilelles. On hi ha hagut vil·les romanes, hi queden viles o viletes. El nom de Vilella assenyala que hi havia una part productiva d'una vil·la més gran. Fins i tot, Sant Benet de Bages aprofita el camp que havia configurat una vil·la romana. Josep Llobet recorda que amb d'altres companys dels inicis dels AARB, durant la dècada dels anys 80 van venir a excavar, treballar i netejar la zona, però no els ho van permetre, en no ser professionals.

Al final de la urbanització de les Brucardes, un caminet porta en deu minuts fins a les pintures rupestres sobre un suport calcari erosionat amb restes de magnesi. Dins l'art esquemàtic n'hi ha de pintades i gravades, associades a les cultures metal·lúrgiques del Calcolític i de les edats del Bronze i Ferro. Les pintures de les Brucardes formen un mural compacte

amb onze figures que corresponen a quadrúpedes, amb representacions estel·liformes i de barres. El darrer incendi de la zona ha deixat a la vista un paleocanal bestial de grans proporcions, així com els conreus de vinya tan característics del Bages fins a finals del segle XIX i començaments del XX. Per acabar el recorregut, Julià va explicar l'església de Sant Sebastià inclosa dins l'inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya. Es tracta d'una capella amb una sola nau, d'absis semicircular a la capçalera que mira a ponent. Coberta amb volta de totxo a dins i guix a l'exterior, amb teula a l'exterior. Portal de mig punt, adovellat i amb una petita espadanya. És una petita capella al costat del mas Brucardes, que sembla tenir el seu origen en el mot Brocardes, documentat des del 1021. L'ermita fou renovada el 18 de gener de 1754 i la darrera restauració feta pels propietaris del mas és del 2005.

La fortalesa ibèrica dels Vilars, Arbeca i el castell de Ciutadilla

Jordi Sardans i Farràs

Fotografies: Montse del Villar, Josep Llobet, Carme Lahuerta, Ignasi Losada i Carme Vicens.

Vilars és una fortalesa inexpugnable situada a la plana a quatre quilòmetres de l'actual Arbeca. Després de buidar infinitat de terra, els ar-

queòlegs van fer emergir la fortalesa que amagava, pertanyent a la primera edat del ferro, el 775 aC. Forma part de tres jaciments arqueològics ibers, amb el Molí de l'Espígol a Tornabous i Els Estinclells de Verdú. La singularitat d'aquestes fortalesses rau en el seu sistema defensiu i en el control de l'aigua. Els Vilars van ser declarats Bé Cultural d'Interès Nacional per la Generalitat de Catalunya el 3 de juliol de 1998. La guia, Dolors Balaguer, va assenyalar que el jaciment ibèric dels Vilars és el més important de la Península Ibèrica, com corroboren els arqueòlegs que hi treba-

llen des de fa gairebé 40 anys. Amb el temps, les primitives societats tribals donaren pas a una complexa estructura estatal. Situat a la vall del Corb, al segle VIII aC, es va constatar l'arribada d'una tribu de 80 persones, en un indret no tant pla com ara, on hi havia petites elevacions: turons, tossals i puigs. Van trobar un aragall profund on circulava l'aigua, amb una capa freàtica a vuit metres de profunditat i una vegetació esclarissada de roures i alzines. En no tenir defenses naturals es van haver de tancar. Per això, la fortalesa ocupa tres quartes parts de tot el jaciment. Temps,

lloc i defenses expliquen un procés d'iberització llarg, de més de 400 anys (775-300), des de finals de l'edat del bronze al ferro, amb suposats coneixements de les civilitzacions del Mediterrani, afirma la guia.

Les excavacions comencen amb la trobada de molins de roda i trossos de ceràmica grega àtica, que fan decidir al catedràtic de Prehistòria i arqueòleg Emili Junyent, fer-hi unes prospeccions que de seguida van posar al descobert una pedra granítica que era un molí. Des del 1985, hi ha arqueòlegs treballant-hi, quan l'Ajuntament d'Arbeca i la ciutat de Lleida, amb el departament d'Arqueologia universitari es van posar d'acord per investigar les troballes. L'objectiu dels habitants és una muralla torrejada. Segons el Conservador del Parc Arqueològic de Tarragona van portar pedra de El Mèdol, però alguns historiadors i el geòleg Mata ho desmenteixen. Tot i

que alguns arqueòlegs ho confirmen i la guia explica que són pagesos que conreen cereals i pastors disposats a l'intercanvi amb la població de Tarragona en contacte amb les civilitzacions del Mediterrani, pel geòleg no està gens clar. Afirmar que podien trobar les pedres molt més a prop, al voltant de L'Espluga Calba. I, la majoria d'historiadors, asseguren que l'extracció de la pedra de El Mèdol es va produir en època romana. Prossegueix la guia: Construeixen profunds talussos dels fossats, però no poden fer fonaments perquè la capa freàtica està molt alta i

la terra argilènca és a la roca. Fan una paret doble de pedra de baix fins dalt. A la primera fase, hi haurà pedres d'un metre d'amplada a tota la volta i dos o tres metres d'alçada, protegits per contraforts. Per tancar-se totalment tardaran gairebé cent anys. Les cases les van repençant sobre la muralla perquè el terra és insegur i les han d'assentar bé perquè tinguin mobilitat. Durant els més de 400 anys mantenen aquesta manera de construir. Cap estructura està enganxada, sinó que té forma de joc de cartes. En una segona línia defensiva hi posen pedres plantades i verticals a la muralla per forçar l'enemic a entrar mirant a terra, és l'anomenat camp frisó. Quan baixaven les rubinades tot s'inundava, però deixava sedimentació. Van haver de fer una paret de contenció i un fossat per aturar les rubinades que protegís l'accés a la porta est. Així, a finals del segle VI aC, el fos-

sat s'omple d'aigua per substituir el camp frisó. La guia esmenta la creació de dues basses comunicants per tenir sempre aigua. Per defensar-se diu que utilitzaven aigua bullent. Les pedres del voltant estaven embolicades amb herbes que no es veien, col·locades de forma dissimulada, ja que amagaven uns pals en punxa, que servien per empalar l'arribada dels primers atacants, que eren els que muntaven a cavall. Per anar consolidant les diverses estructures s'utilitza un ciment de pasta de color rosa o granat. El geòleg Mata aclareix que la majoria de les pedres són calcàries amb gres, o gres calcari, que repeteix n'hi ha moltes a la vora, fins al punt de ser una de les principals explotacions que hi ha a Catalunya, tant a L'Espluga Calba com a La Floresta. També explica que el riu Ondara no arribava al Segre perquè anava a parar a aquesta zona que és una conca endorreica, que

com a xarxa hidrogràfica, no troba sortida cap els rius.

Dolors Balaguer continua explicant que els nous fonaments davant de la fortalesa, amb murs molt gruixuts, de set metres, servien per impedir que les rubinades els fessin mal. La porta est és simbòlicament la més important del jaciment. Entrem per la porta oest encarada a la sortida del sol, amb un enllosat amb una via de pedres i un passadís estret i fosc amb un baluard al davant que obligava a sortir pels costats, en un lloc hi haurien serveis i a l'altre vivien

els animals (bous, cabres, ovelles, porcs i criaça de cavalls.) També és el lloc on s'hi va construir la claveguera. Al Vilar 0, no hi ha cap paret col·locada dins la muralla, sinó que s'apuntala tot, amb sòcols baixets de pedra, toves i secades al sol. Un xic més amunt Vilars 1, amb les defenses avançades, cases a terra i noves construccions, com la del fossat protegint l'accés per la porta est. Al Vilars 2 s'hi escarpa el fossat ibèric antic, hi surten unes noves parets i un carrer de circumvallació; més endavant, pel que fa al barri nord, s'hi estendrà un recinte cultural i

la casa del ferrer. Al mig cases petites, pertanyents al Vilars 3, amb murs i escarpes i una rampa fortificada que donava accés a la porta nord. I més amunt, pedres més grosses amb la porta d'accés a les cases de Vilars 4, amb noves estructures, ja que no hi viu tanta gent i les cases són integrades, compartimentades, amb habitacions i completament ibèriques.

Al mig del laberint de pedres que marquen cases i carrers hi ha una enorme cisterna o pou amb funcions de dipòsit que amb un teulat abastia d'aigua la població, que va anar creixent i segons els historiadors romans "eren uns salvatges," però feien control de natalitat, perquè havien de ser mesurats, ja que no disposaven de més terra per alimentar-se. Al cap de 150 anys, a Vilars 2, es calcula que hi vivien unes 200 persones. Per tal de consolidar les noves estructures s'han utilitzat uns cilindres especials pensats per fer que

quan la humitat pugui, surti. És una civilització que no guarda objectes. Explica que tenien petits telers per teixir.

A finals del segle VI i inicis del V, segons els historiadors, ja podem parlar de l'existència d'ibers, i d'ilergetes, és el moment en què es va obrir la porta nord i es construeixen les escarpes del fossat i a l'interior el pou central, que ja correspondria als Vilars 3 i 4, amb rampes fortificades. Aquesta defensa activa permetrà exercir el contraatac contra els enemics. Els investigadors van trobar tres infants enterrats,

analitzant els ossos van descobrir que eren germans, però no van ser enterrats al mateix moment. Fins ara han descobert 32 nens enterrats dins les cases i alguns experts interpreten que eren persones pures, ja que en molts casos encara no tenien tres anys. Per tant, aquests enterraments eren una protecció pels habitants. Feien sacrificis rituals amb animals petits. Va acabar explicant que a la zona hi ha una forta energia que pot arribar a ser col·lectiva. Creu en l'existència d'unes forces tel·lúriques i en l'energia que respira l'interior de

la fortalesa. Per arrodonir-ho, el científic Mata, gens dogmàtic i obert a totes les interpretacions de caire intel·ligent, va explicar que per sota circula aigua i no ho fa de forma uniforme, sinó que en alguns llocs dins del subsol s'hi produeix l'energia hidrostàtica de l'aigua. Afirmar que les persones sentim el magnetisme, però no l'experimentem. "És una de les capacitats que teníem i que estem perdent". També reconeix que la ciència pura ho nega tot, amb l'argument que no es pot demostrar científicament. Però ad-

verteix: "hi ha moltes coses que s'ha vist que són certes, per tant no podem negar les evidències." A vegades, "ens falten fonaments per explicar segons què, però sovint no tem forces que es mouen tant a l'interior com al nostre voltant."

Geomorfologia

Segons ens explica el doctor Josep M. Mata, l'altiplà de la Segarra és molt més gran que la comarca, ja que havia estat una de les importants de Catalunya, arribant fins Tàrrrega i part de les Garrigues. A la primera organització

comarcal, com que no hi havia un centre neuràlgic important, parts de l'antiga Segarra van passar a d'altres comarques, inclosos els trossos que pertanyen al Bages, com Aguilar, ja que a la punta on està Solanelles toca a Prats de Rei, on hi ha les restes del municipi romà de l'Alta Segarra. La geomorfologia de la zona actual, es centra en Les Garrigues, situades a la plana de l'Urgell que començava a Anglesola i Vilagrassa, on es perd el riu Ondara que neix a Civit. Es tracta d'uns termes on hi ha una divisòria d'aigües que s'han apartat de la zona alta de Calaf, alguns dels quals van cap a la Mediterrània i d'altres cap al Segre i l'Ebre. D'aquests darrers n'hi ha tres de principals: l'esmentat Ondara, després el riu Corb que neix a Rauric i és un afluent del Segre, passa per Guimerà i a Bellpuig es divideix en dues branques: una passa pel sepulcre dels Cardona i l'altra va cap a Vila-

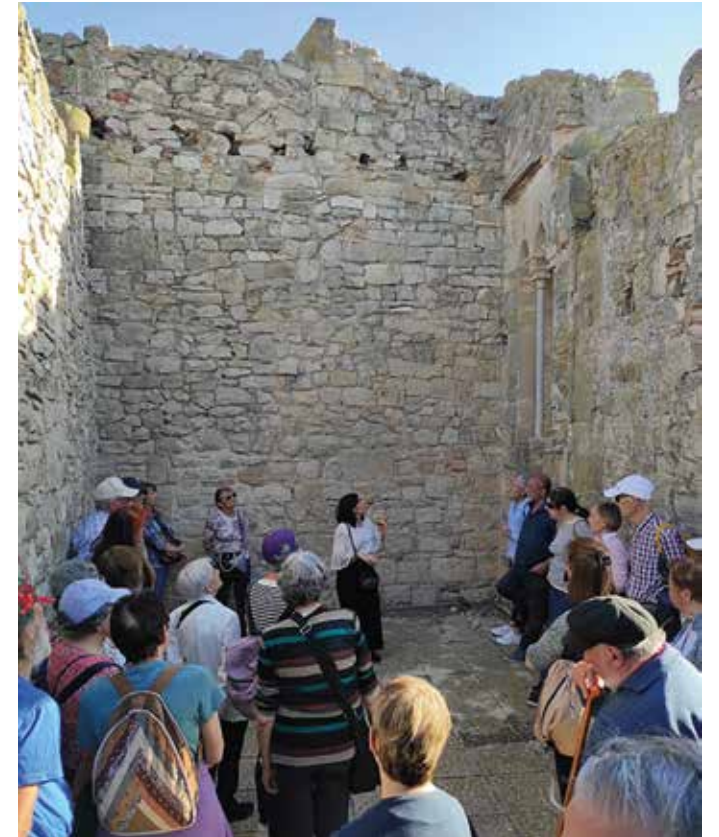
nova. El Sió neix a Santa Fe de Segarra, no té final i es perd a l'Urgell, concretament a Barbens, entre materials dipositats de l'època quaternària en què el corrent d'aigua es difumina per un delta intern. En aquesta població de tant en tant baixava rubina, amb el color roig de l'aigua, quan el riu es desbordava i provocava riudes a tot el poble. Amb Ivars i Vila-sana formaven llacunes on anaven a parar als rius. Ara només queda la d'Ivars, sobretot després de la formació dels nous conreus de l'Urgell, que van modificar molt la superfície del terreny i les llacunes van desaparèixer.

Ciutadilla

Després de dinar al restaurant La Masia de Les Borges Blanques vam passar per Belianes, amb diverses xemeneies de bòbiles, ja que el terme forma part del patrimoni miner. Després de Maldà, vam observar alguns edificis industrials abandonats i vam arribar a Ciutadilla per visitar el castell, amb la guia Anna Ramon, regidora de Cultura. Situat en zona de frontera, la primera referència és del 30 de setembre de 1029 on es parla de les muralles en una sentència arbitral que diu que Guerau de Guimerà és el senyor jurisdiccio-

nal. Alguns historiadors ho han qüestionat ja que la família Guimerà no els apareix documentada fins el segle XIII. El 1065, Ramon de Camarasa va traspasar el castell a Bernat d'Oluges perquè li custodiés. El seu emplaçament és dalt de tot del turó des d'on s'observa la vall del riu Corb, d'on es veu el monestir cistercenc de Santa Maria de la Bovera a Guimerà, de finals del segle XII. Després van passar al monestir de Santa Maria de Vallsanta, una mica més avall. El 8 de febrer de 1380 Gispert de Guimerà adquireix la jurisdicció civil i criminal del castell i del ter-

me de Ciutadilla. Al segle XVI un altre Gispert de Guimerà converteix l'antiga fortalesa militar en un palau renaixentista, com es veu en la façana, amb una gran escalinata d'honor amb arcs i balustrada. Els Guimerà s'hi van estar 400 anys. El 1640 Ramon de Guimerà, plenipotenciari de la Diputació General, concerta un ajut militar amb França per tal de fer front a Castella durant la Guerra dels Segadors. El 1702, Josep Meca Caçador, en casar-se amb Isabel de Cardona Rocaverti Guimerà, obté el títol de Marquès de Ciutadilla, passa a ser el propietari del castell però se'n van a viure a Barcelona. Manté les terres que les conrea un masover, que viu al castell. El 1824 el marquesat passa a Francesc de Paula Sentmenat Clariana. A partir del 1830 es deteriora considerablement. El 1908 va caure el principal mur exterior cap a les cases de sota i els masovers van marxar al poble. En caure les

teulades, el castell entra en total decadència. El 1971 en morir Joaquim de Sentmenat Sarriera va passar al seu nebot Joaquim Sagnier de Sentmenat, i avui, el marquès de Ciutadilla és el seu fill Joaquim Sagnier de Taramona. Desocupat i ruïnós, la població anà a recollir pedres per construir-se cases, espoliant-

lo directament, però altres han tornat les pedres per testament, com per exemple algunes mènsules on es veuen dos àngels que sostenen l'escut dels Guimerà. Unes excavacions van trobar unes mènsules amb contingut religiós de la capella dedicada a Sant Joan Baptista. Vam visitar el gran saló, el cup, les res-

tes del pati d'armes amb empedrat de l'època, dependències militars, la torre de l'homenatge assentada sobre roca al costat del fossat i les dependències senyoriales. Visitarem també les dependències de la presó, baixant per una escala de cargol. Important la torre vella que és l'original, amb portes d'arc de mig punt. A baix queda part de l'escalinata, sobretot les pilastres de la barana i trossos de les petites columnes del replà de l'escala. Quatre maquetes de Joan Monyart intenten recordar com era el castell en la seva expansió. Ara està en tasques de reconstrucció per part del departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

Arbeca

La vila closa d'Arbeca a la comarca de les Garrigues és el bressol de l'oliva arbequina, on s'elabora l'oli extra verge de la Denominació d'Origen Garrigues. Mata explica que el po-

ble està situat sobre la Depressió Geològica de l'Ebre, al centre de Catalunya, que s'estén des del Pirineu al nord i el sistema mediterrani al sud, amb materials terciaris de l'oligocè, entre 30 i 40 milions d'anys, mentre que Els Vilars serien de l'època que abans s'anomenava quaternària, de només entre 1 i 2 milions d'antiguitat. Aquests materials són roques formades per argila i calcària, així com gresos que formen paleocanals. La zona està regada pel canal d'Urgell.

Històricament, el primer document és del 1151 amb una cessió de la vescomtessa Guilleuma de Cardona, en què Arbeca hi figura com afrontació.

Cinc anys després, Berenguer de Torroja, conseller de Ramon Berenguer IV repoblà la vila i n'esdevingué senyor. Fins el 1320 l'heretà Ramon Folc, de qui va passar a la reneboda Beatriu de Cardona casada amb un noble aragonès, senyor d'Alfajarín. El 1375 se'n van fer càrrec els comtes de Pallars, que ben aviat, es van vendre la baronia d'Arbeca al primer comte de Cardona, Hug II, vescomte de Vilamur. A la primera meitat del XV es van refer les muralles de la vila. Pels Cardona va passar a ser la seva residència predilecta. Joan Ramon Folc (IV) va construir el castell palau d'Arbeca, un dels més bells de Catalunya. Del 1518 es conserva un inventari d'armes. El seu màxim esplendor va ser a partir del 1618 quan el duc Enric d'Aragó-Folc de Cardona el va fer enreixar amb ferro daurat, amb més de 365 finestres d'or. Però, durant la Guerra del Segadors, va ser ocupat

per les tropes castellanes del marquès de Leganés i a finals del segle XVII va passar a mans dels ducs de Medinaceli. Després de la guerra de Successió i sobretot a finals del XVIII un 70% del castell havia desaparegut. Amb la primera guerra carlina s'intensifica la seva decadència. El 1851 és subhastat i el nou propietari és el veí del poble Antoni Gairoles, que no el pot sostenir fins al punt que en vengué la pedra per a refermar el paviment de la carretera de Belianes a les Borges Blanques. A finals del XIX es construeixen els impressionants dipòsits de l'aigua, tot fent servir un tros de muralla. El 1945 es van construir les escoles dalt del Castell i es va desmuntar del tot la torre de les Dames i el que quedava de la torre de l'Homenatge. Tot i així, a partir de 1979 es van iniciar les tasques de recuperació d'un dels grans castells de la història de Catalunya, que el 8 de novembre de 1988

va ser declarat Bé Cultural d'Interès Nacional.

Del castell palau renaixentista, que és del primer quart del segle XVI, voltat d'un gran fossat s'hi accedia pel portal dels Tres Reis. Té una planta quadrada amb quatre torres que flanquegen les cantonades: Vam poder visitar les restes que queden de la torre de l'Homenatge al centre

i les quatre circulars: la d'Armes (NO), que conserva vestigis sota terra, la Porgada (NE), totalment conservada, amb les tres bombarderes i residència del cuiner, la dels Vents (SE) que conserva els dos primers metres i la de Dames (SO), que era la més antiga, d'època musulmana i massissa en l'interior. També vam poder observar algunes de les de-

pendències com el lloc on hi havia hagut el molí de vent, part de les cavaleries, les presons restaurades recentment, i els espais que ocupaven el pont llevadís, el portal dels Tres Reis, el pati dels tornejos, els portals d'entrada al recinte castrense on hi havia hagut l'església de sant Jaume en l'època dels ducs. Així mateix, vam poder comprovar com eren algunes de les cases integrades a la muralla exterior i finalment com era realment el castell segons les maquetes realitzades per Jesús Elies.

Des de dalt el turó del castell palau hi ha un esplèndid mirador, de tota la població. També vam visitar l'església parro-

quial de Sant Jaume Major del segle XVI, amb planta de creu llatina, de grans proporcions i amb el seu campanar, que substitueix Santa Llúcia destruïda durant la Guerra dels Segadors. És un dels temples més espaiosos de la parròquia d'Arbeca dins l'arxidiòcesi de Tarragona. Molt interessant el molí d'oli de l'Argilés de principis del segle XIX. Sens dubte, la pedra és la gran protagonista d'un centre històric molt ben conservat, amb carrers estrets i de traçat irregular que s'enfilen cap a les places porxadades Major i de l'Església.

A la zona moderna hi ha interessants façanes, com al Portal de Sant Joan, on

hi ha l'Ajuntament (dins l'edifici hi ha la biblioteca municipal L'Atlàntida que conserva documents de l'arxiu del castell d'Arbeca), d'estil modernista, obra de l'arquitecte César Martinell, autor també de la centenària Cooperativa Arbequina i de l'Agrobotiga, ubicada a l'Espai César Martinell, on vam acabar la visita de la vila. Aquesta va anar a càrrec dels guies de la població Sergi Capdevila i Adela Perelló ja que el nostre grup es va dividir en dos. No vam visitar l'interior de la capella de sant Miquel, l'ermita de santa Catalina ni la famosa font de santa Juliana, amb la seva espectacular arcada del segle XV.

Serrateix, Castellfollit del Boix, Cornet i Lluçà

Jordi Sardans Farràs

Fotografies: Joan Badia, Jordi Maymó, Jordi Simon, i Jordi Santasusana

Dins del XIV cicle de concerts a temples romànics, els Amics de l'Art Romànic del Bages (ARRB) entre el 28 d'abril i el 2 de juny van organitzar quatre visites guiades al monestir de Santa Maria de Serrateix, l'església de Sant Pere de Castellfollit del Boix, l'església de Santa Maria de Cornet al municipi de Sallent i al monestir de Santa Maria

de Lluçà, amb els seus corresponents concerts, començant per InTactvs, una referència en l'àmbit de la música antiga; Farran Sylvan James, violinista i directora experta en música barroca; el trio Mediterrànim, que uneix sonoritats d'orient i occident, dins el que es considera músiques del món; per acabar amb el duo Ensemble Alfonsí, que es dediquen a la música antiga.

La primera visita guiada va anar a càrrec de Josep M. Badia Masgrau, membre del Patronat d'Amics de Serrateix, entitat fundada el 1977,

que vetlla per la conservació i restauració del seu patrimoni. L'autor, el 2004 va publicar a Farell Edicions, El monestir de Santa Maria de Serrateix. Més de mil anys arrelat al territori. Badia va explicar en la visita, que l'any 2019 van netejar una ala del claustre que estava plena de runa, on per una porteta s'entrava dins la cambreria, on un monjo es cuidava del vestuari, i per l'altra, enrajolada, hi havia la dispensaria, amb la teca, alhora que servia de refectori del monestir, on menjaven els monjos. En una altra ala hi havia el sagristà. La porta

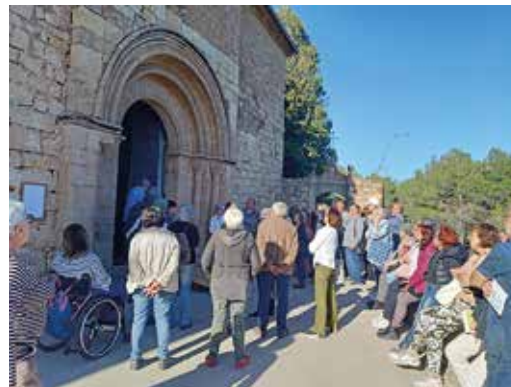
gran donava al claustre neoclàssic, centre de les dependències que feien servir els monjos: les de dia, a la planta baixa i les entrades a les habitacions, a la primera planta. Es tracta d'un claustre del XVIII d'una abadia benedictina d'àmbit rural de Serrateix, al Berguedà. De l'anterior se'n tenen poques referències, però era més senzill i semblant al del monestir de La Portella. Conflueixen el conjunt de dependències: la porta principal d'entrada al monestir, passant pel pati de l'abat, (segle XV) que recorda els patis gòtics solemnes de Barcelona, com el del carrer Montcada. A un cantó hi ha el Palau de l'Abat i a l'altre la casa del vicari o rector de la parròquia. Dins, s'observa l'escut del monestir i més tard del municipi, que representa gràficament Serrateix. El centre del claustre és de pedra, amb cisterna d'aigua i un pou. Una de les portes dona a la Sala Capitular, que és la de-

pendència més important després de l'església, on els monjos tenien la sala de reunions. Pel mig es pot pujar al pis de dalt, cap a la volta de l'església i a la torre-campanar (segle XIV) des d'on es veu un gran paisatge.

Badia també va explicar la història a través dels elements més interessants del monestir benedictí que l'1 de juny de 1999 fou declarat bé cultural d'interès nacional: la torre de l'Abat, potser del segle IX, l'església monàstica preromànica, la romànica dels segles XI i XII, consagrada el 1125, de planta de creu llatina, d'una nau i tres absis. Al segle XVII es van substituir els absis laterals romànics per capelles neogòtiques. També s'hi van obrir unes capelles grans per col·locar-

hi set retaules barrocs, que es van cremar durant la guerra civil. Al segle XIX s'enguixà i s'adoptà l'estil neoclàssic, de moda. Cal dir que s'hi guarda el sarcòfag del comte de Cerdanya, Oliba Cabreta, que va fundar oficialment el monestir el 977. El 1835, amb la desamortització de Mendizábal els monjos van haver de marxar i l'abadia va passar a ser parròquia, on encara avui s'hi continua fent missa. En resum, es tracta d'una comunitat benedictina que va estar 900 anys (941-1835) fent vida monàstica independent. Al mig de l'església es conserva la tomba de l'abat Martínez (segle XVIII). En el passadís central n'hi havia set. També va remarcar la capella dels Sants Màrtirs, amb les urnes d'Urbici, Víctor, Zenó i Felícola.

La violinista Farran Sylvan a l'església de Sant Pere de Castellfollit del Boix

Els Amics de l'Art Romànic del Bages (AARB) dins del XIV Cicle de Concerts Música i Romànic van organitzar el segon dels concerts d'enguany a l'església romànica de Sant Pere de Castellfollit del Boix que va anar a càrrec de la violinista canadenca Farran Sylvan James, especialitzada en música barroca. Resident a Barcelona, està considerada de primer ordre en l'àmbit internacional. Va interpretar per blocs, el seu compositor preferit Johann Sebastian Bach, però també

d'altres d'alemanys que el van inspirar, com Johann Paul von Westhoff, Georg Philipp Telemann o Heinrich Ignaz Biber. Per començar va fer una improvisació, basant-se en el conjunt d'aquestes composicions. L'actuació va tenir lloc en un espai màgic, ideal per l'acústica d'un instrument de 1715, un violí que l'artista està a punt de comprar a un col·leccionista parisenc. Va explicar que hi estava molt identificada perquè "sento que la música també em ve del violí." Es va plantejar l'actuació com una aventura per ella, que estava explorant nous sons. Té un altre violí del 1790, quan l'instrument ja havia

canviat molt en estar al principi del classicisme.

Lourdes Vives va dirigir la visita guiada a l'església de Sant Pere amb més de mil anys d'història, gravada a les pedres. L'església romànica del segle XI enllaçava amb el castell, que està en ruïnes en un petit turó. El conjunt formava part de la construcció de les línies defensives en la colonització del territori del Bages. Aquestes fortificacions servien per fixar la població en terres de frontera. El castell apareix documentat des del 967 com a defensa del terme. Estava situat entre el de Maians i el de Grevolosa. Tot i estar en ruïna, es pot observar

que els murs s'estenien pels diferents nivells de les roques. Les pedres que formen les parets estan força tallades i formades, disposades en filades horitzontals i fixades sòlidament amb morter de calç. Més endavant, algunes pedres del castell es van utilitzar per construir la rectoria. Històricament va pertànyer a la família Calders que el tenia en alou dels vescomtes d'Osona segons un document de l'any 1075. Després va passar a la família Òdena. Berenguer va morir el 1323 en la conquesta de Sardenya i el seu net Ramon prengué part en la guerra contra Castella en què va caure presoner el 1369. Alliberat, va ser un

dels senyors feudals més conflictius de la zona, amb enfrontaments amb el Veguer de Manresa i l'Abat de Montserrat per les possessions del terme. Morí assassinat pels seus vassalls el 1399. A mitjan segle XV, el domini del castell correspon a Berenguer d'Òdena. Del segle XVI fins el 1812 va ser administrat per l'Hospital General de la Santa Creu de Barcelona, fins que les Corts de Cadis van abolir els privilegis feudals.

Orientada d'est a oest, amb la porta lateral a la paret del migdia, tenia tres naus acabades en l'absis, semicirculars a llevant. Les naus estaven separades per arcs de mig punt que sostenien les voltes de canó. A l'exterior, els absis estaven decorats amb arcs cecs llongabards i lesenes. Actualment es conserven l'absis central i el del nord, mentre que el del sud ha estat reformat sense decoració. Sota les arcuacions cegues de l'absis central s'obren

tres finestres que, com les dues de la part superior del tram central de cada absidiola, són de doble esqueixada i rematades amb arcs de mig punt fets amb petites dovelles. La primera transformació del temple és del segle XIII després de desplomar-se el mur del migdia, on s'hi va fer la façana actual: es va refer l'absis sud i es va construir l'actual porta, seguint les línies del romànic lleidatà. Té arquivoltes de secció semicircular sostingudes per columnes dobles de capitells decorats amb motius vegetals, que corresponen a les quatre estacions. També s'hi conserven tres rellotges de sol i a la dreta de l'entrada hi ha un sarcòfag de creu visigòtica. A l'interior, mostra l'empremta de l'arquitectura gòtica, amb una capella de tramuntana i dos arcs de mig punt que separen la nau principal. Situada sobre la façana nord de l'edifici romànic està formada per una nau rectangular co-

berta amb una volta de mig punt, d'estil gòtic tardà, on s'hi col·loquen les nervadures de guix i claus de volta policromades. Al segle XVII es va construir un gran retaule barroc de fusta que cobreix el frontal. Es divideix en cinc cossos verticals disposats simètricament, on destaquen les figures de sant Pere i sant Pau en les portes d'accés a la sagristia i la de sant Isidre, patró castellà dels pagesos. El 1910 es va transformar el campanar de cadireta de doble arc de mig punt, de carreus ben treballats, en una torre quadrada coberta amb piràmide de teula. Al 1936 es va desmuntar el retaule del Roser. El 1985, el Servei del Patrimoni Arquitectònic de la Diputació de Barcelona va restaurar el retaule barroc i va fer una excavació arqueològica del subsol de la capella on s'hi van trobar més de 20 sepultures. Aquestes restes de la necròpolis es poden visitar per un accés soterrat, des de la rectoria.

Mediterrànim a Santa Maria de Cornet

El grup Mediterrànim especialitzat en músiques del món va presentar les seves darreres composicions a l'església romànica de Santa Maria de Cornet, una pedania de Sallent, en la tercera jornada del cicle de concerts Música i Romànic que organitza els AARB. L'església es va omplir de gom a gom. Els tres integrants del grup, Mario Ersinger a la percussió amb la tabla hindú i una gerra amb un micròfon dins que fa un batec especial, Joan Miró, al laüt i guitarres, i el flautista Albert Galbany van presentar el Jardí dels sentits, amb una barreja

d'instruments d'arreu del món, amb cançons inspirades en la natura, com l'aigua, cants a la joia i a la vida, amb l'objectiu d'unir sonoritats d'orient i d'occident. El projecte Mediterrània va néixer a les Torres de Fals, i tal i com explica Miró proposa "una aproximació amb l'espiritualitat sobretot des d'un angle sensitiu, per arribar a estats de consciència elevats." Incorpora la música espiritual de l'Índia i cançons com Ambar inspirada en masies dels pobles, com si les pedres parlessin. Pel que fa als instruments, remarquen el duduk tradicional d'Armènia, amb una canya grossa del riu que es bufa, amb un so complex de tocar perquè

s'ha d'anar afinant constantment, però extraordinari. El hang, semblant a una paella d'ovni, fabricat el 1999 per Felix Rohner i Sabina Scharer, en el seu cas d'origen rus. L'objectiu és ajudar a crear un espai intemporal on es combinen instruments ancestrals amb d'altres aparells moderns, que ofereixen unes sonoritats que podrien ser primigènies. El llaut provinent del món àrab en forma de mitja pera, concretament d'Egipte, que sembla una guitarra torçada, amb doble corda i ovalat, permet un so molt immersiu i versàtil. També van explicar el mode musical en què esta composta alguna de les cançons, “el con-

junt de notes i els efectes que tenen sobre les nostres emocions conjuntament amb els paisatges musicals que es poden dibuixar amb aquestes notes.” Segons Miró, “la raó de viatjar en el fons és tornar a casa.”

La visita guiada va anar a càrrec de Josep Pregonas que viu al Mas de Cornet. Va esmentar la situació geogràfica com a contrada de la zona nord de la comarca de Bages, emmarcada als altiplans de la Gavarresa. Té diversos serrats, el més alt el de Viranes (612m), en una vall que de nord a sud és travessada pel riu Cornet. Pel que fa a la vegetació, predominen els pins, roures i alzines.

Econòmicament, les activitats més importants han estat l'agricultura i la ramaderia. Recorda que antigament, els paraires cardaven la llana per portar-la a Sallent i actualment s'han construït granges per sostenir l'economia familiar. Població dispersa en masos. Històricament recorda que el terme de Cornet va ser independent fins el 1833, quan va passar a formar part de Sallent. Documentat el 987, els orígens estan vinculats al castell del segle XI, dependent del de Balsareny i posteriorment de la mitra vigatana. També esmenta El Castellet com un segon castell.

El temple parroquial romànic documentat des del segle XI, actualment és del XII. De pedra picada amb una nau ampla amb forma de creuer. La portalada s'obre a migdia, formada per arcs de mig punt sense timpà, flanquejada per columnes amb capitells adornats amb animals feréstecs que sostenen un cimbra.

En canvi, la nau i el presbiteri són de volta de mig punt, de planta trapezial. Absis obert i majestuós dins la simplicitat de la construcció, centrant la mirada en un finestral, que tant per dins com per fora mostra delicades columnetes. Interiorment, als capitells hi ha caps de llop sobre fulles acanalades i un home amb túnica talar que separa branques. Exteriorment, presenta un anell total amb entrellaçat de vîmets i un parell de columnes amb capitells que representen àguiles esplanades. Del segle XVII són el campanar (1621) i les capelles laterals (1635), més baixes que la nau s'obren arran del presbiteri, en forma de fals creuer. La Imatge gòtica de l'església amb el retaule van passar al Museu Diocesà de Vic. Es construïren els altars barrocs de Sant Joan i Sant Pere el 1639, quan van caure algunes parets i en conseqüència va patir una evolució històrica. I l'altar Major fou

construït el 1733. Fou saquejada a principis de la Guerra Civil i per voluntat de l'alcalde de la pedania es desmuntaren els altars que foren cremats a fora per salvaguardar el temple. A la dècada dels 40 es tornà a decorar l'església, amb imatgeria d'Olot. Es tragueren les capelles laterals i la sagristia. Al segle XXI s'ha restaurat el campanar que estava malmès per l'erosió.

Per l'especialista en art romànic Jaume Moya, és important remarcar la interpretació de l'espai i la situació del temple “com espai religiós amb gairebé mil anys d'història,” o la importància de la llum del sol quan entra “que em posa la pell de gallina.” És “un lloc ideal per a gravacions, on vinc molt sovint.” Reflexiona sobre la policromia del romànic que encara es distingeix en la portalada, que invita a entrar ja que es passa del món terrenal de misèria a l'espiritual. Es centra també en les obertures,

com la finestra al centre de l'absis molt treballada, que fa com una corda gruixuda, amb la representació de dues àligues, així com també al mur de ponent i a les finestres laterals. L'absis tenia una esquerra considerable de quatre dits, que fa poc va ser reparada, amb carreus nous. També observa unes obertures que servien per recolzar les bastides, en previsió, ja que eren conscients que s'hi haurien de fer obres de manteniment.

Josep Llobet, president dels AARB, va recordar emotivament la primera cançó gravada el 1968 pel músic i compositor sallentí Jordi Fàbregas mort el 21 de gener de 2021, trobador del País.

Ensemble Alfonsí al monestir de Santa Maria de Lluçà

Jota Martínez, especialista en la reconstrucció dels instruments de l'època en què es van escriure les “Cantigas de Santa Maria,” i Alba

Asensi van posar veu i interpretar musicalment els manuscrits, per acabar regalant al públic quatre peces sobre llegendes ocorregudes al monestir de Montserrat, en un marc històric i d'acústica immillorable com és el monestir de Lluçà, declarat Patrimoni Nacional l'octubre del 2000. Especialistes en música antiga, els instruments són extrets dels llibres de les Cantigas de Santa Maria d'Alfons X, el savi, del galleg medieval, reproduïts a partir dels dibuixos de les miniatures. Pel que fa a la temàtica, a més del pròleg musical, hi ha alabances a la marededeu i mira-

cles reciclats com el dels moriscos reconvertits al cristianisme. També van fer una picada d'ullet al folklore.

Joan Vila, conservador del museu del monestir i la seva companya, ens van servir de guia per explicar el conjunt d'elements arquitectònics, escultòrics i pictòrics que formen part de Santa Maria de Lluçà. Des del 2007 van endreçar l'entorn i van promocionar les visites guiades. La consagració data del 22 de maig del 905. L'accés principal es realitza per la porta del costat de la muralla, al costat de tres xiprers,

que indicaven la presència d'un hostal o lloc per menjar i descansar. Al pati s'hi deixaven els cavalls i carruatges. Després del jardí i per l'atri romà o claustre actual eren rebuts els visitants. També es van visitar les dependències de la cuina i menjador o refectori, avui reconvertit en museu, l'únic de Catalunya on es conserven els frescos romànics originals de l'església del segle XIV, per passar finalment a l'església, presidida per una imatge de santa Maria del segle XIII, reconstruïda. L'obra mestre del frontal de l'altar, amb una còpia fidedigne de Conxita Martín l'any

1980, ja que l'original es troba en el Museu Episcopal de Vic, juntament amb la creu romànica del costat de l'altar i la talla del fons de l'absis són tres dels principals elements romànics que per raons de seguretat no es poden mantenir a l'església. A Catalunya hi ha 63 frontals d'altar i per Vila, "aquest frontal de Lluçà és un dels millors de tot el romànic català." És bizantí, tècnicament una theotokos, una marededeu que ve de Grècia i arriba a Catalunya el 1084, quan una comunitat de monges gregues s'estableixen a Sant Joan de les Abadesses i el bisbe de Vic li demana al mestre de Lluçà que li faci una còpia. El seu pare era el comte d'Osona. Es tracta de l'única icona grega de tot el romànic català. Donarà la volta al món quan Pablo Picasso, als 20 anys, que és l'època en què es troba a Gósol, accedeix a les esglésies romàniques que recorre a cavall. L'escena de la

Visitació és coneguda perquè l'abraçada entre la marededeu i la seva cosina Elisabet, quan el mestre de Lluçà pinta les cares, només reflecteix tres ulls. Quan Picasso observa el detall, sorgeix la font d'inspiració d'on neix el cubisme.

La seva companya va fer una minuciosa visita de tot el marc històric començant per la composició dels capitells del claustre amb diversos animals des de cavalls àrabs considerats els millors del món a àguiles i motius florals, amb plantes entrelaçades que recorden el país del seu autor. Dins el claustre hi ha 18 arcs i 22 columnes del segle XII, 3 dels quals no són originals, però ajuden a no fer caure els altres. Dos no tenen model, amb capitells sense forma ni frontispici, i en l'altre hi ha un canvi de pedra. L'escultor àrab coneixia la cultura egípcia que combinava parelles de cos humà i l'altre meitat animal. Tots els animals estan en moviment.

Alguns capitells es van espatllar per l'erosió: efectes del sol, corrents d'aire i la pluja.

Els romans tenen fama de bons constructors, però no de matemàtics. En aquest cas, ja sabem que l'arquitecte de la plaça és àrab, que a l'època eren els millors matemàtics del món. Aquesta no podia ser quadrada perquè no s'adeia amb la forma de l'església, així que la va fer de planta irregular trapezoidal, resseguint el sistema de recolliment de l'aigua, per tal d'ajudar-la a entrar dins la cisterna o pou. També és particular l'arc semicircular d'entrada al claustre cristià, que mostra l'estil romànic de l'església, dins dels grans arcs també semicirculars que comparteixen àrabs i cristians perquè l'escultor àrab els combina. La teulada original va caure i es va substituir per una de fusta rústica a començaments del 2000.

Dins, als costats hi ha una necròpolis romana antiga. La comunitat

necessitava l'espai per organitzar-se. Els àrabs que van treballar-hi van fer la planta trapezoidal i els capitells i alguns d'ells es van cristianitzar per mitjà del baptisme. Amb el temps es van substituir algunes pedres que havien caigut, però la majoria són originals. Hi ha una imatge de Santa Maria de Salselles, del Borredà, prop de Lluçà. S'observa el crani d'un home de la comunitat, sota d'un vidre que quan plou es condensa, que potser es reemplaçarà en el futur per un sistema més pràctic. També hi ha l'antiga cuina, amb pedra romana molt sòlida.

Al jardí que cuidaven els monjos, hi vivien moltes espècies d'ocells que posaven nius en el claustre. Els monjos collien oli d'oliva i d'altres espècies que servien per macerar. Queda una part de la premsa del molí d'oli. Des del jardí s'observa una gran panoràmica del castell de Lluçà, força en ruïnes, des d'on es veia tot el Lluçanès. Cal re-

marcar la importància dels nobles de Lluçà que eren els propietaris de la comarca. Protegien la població, com als monjos, que pagaven unes taxes de protecció als nobles, que disposaven d'exèrcit propi. El campanar a l'edat mitjana també servia de protecció, ja que anunciava a la gent l'arribada dels enemics, per preparar la defensa. Davant s'observa la muralla que rodejava el conjunt d'edificis, amb la porta per on entraven els cavalls que es deixaven a la quadra, avui un taller on l'administrador arregla les peces que s'espatllen. Al costat hi ha una petita piscina de peixos roigs. Més amunt hi havia les habitacions dels monjos i on dormien també els hostes viatgers. En aquesta part s'hi entra mitjançant un gran arc gòtic, darrera del qual hi ha més habitacions dels monjos. Davant podem veure una cuina de terracota, que la guia qualifica d'ecològica, al costat d'un forn antic on encara

es poden veure les petjades del foc. Posteriorment van fer renovacions amb la combinació de pedra i fusta en la construcció d'algunes de les parets. Al terra hi ha tres tombes antigues antropomòrfiques al descobert.

Les pintures del Museu

Van existir tant de temps, gràcies a la dedicació dels monjos i darrera per l'actuació de la Diputació de Barcelona des del 1954, que va contractar un equip d'especialistes d'EUA, que van treure les pintures que s'estaven espatllant de dins l'església. Fixades en requadres de tela l'any 1961 es van instal·lar en dues sales del refectori, o menjador dels monjos agustinians i el nou museu es va acabar d'organitzar a finals de la dècada dels anys 90 del segle passat. Les obres estaven pintades directament a les parets de l'església. Les pintures mostren sant Agustí, considerat el més gran doctor de l'església ca-

tòlica, que dona la regla de la comunitat a l'abat i al conjunt dels monjos del monestir. Els autors de les pintures són artistes italians que plasmen la influència del Renaixement en les cares dels personatges provinents dels estils romànic i gòtic, en una etapa de transició. Impressiona el tractament dels colors influïts clarament pel roig de Giotto. El lapislàtzuli, blau, provenia de l'Afganistan, des d'on va ser transportat per tal d'aconseguir una obra que ha estat perdurable. En una altra escena, sant Agustí celebra un bateig, sagrament d'iniciació cristiana. Al mig hi ha decoració i a l'altre costat, l'escut heràldic de la comunitat. D'altres escenes fan referència a la crucifixió de Crist, sant Agustí parlant als seus vicaris, Jesucrist amb la marededeu, representats com el nou Adan i la nova Eva, vestits de blanc, com en la resurrecció i en la del judici final, el pintor suggereix

la direcció de l'ànima cap al cel. Al segle XIV, finestres i portes assenyalen el pas filosòfic de la mort a la vida. A l'altra banda hi ha la representació de sant Jordi, considerada la primera a Catalunya, amb el cap tapat, però s'ha conservat la part principal i en futures obres de restauració se li podrà veure la cara; el cavall blanc com a símbol del bé, mentre el dragó fosc és el símbol del mal, amb la princesa salvada. També hi ha una capsula amb còpies de monedes que circulaven a l'època com florins i croats. Una altra escena mostra Caïn que va matar el seu germà Abel. Una altra vitrina mostra objectes recollits a Lluçà, d'on cal remarcar un encenser i una creu que barreja gòtic i barroc.

L'altra sala ofereix en la capçalera un pantocràtor que representa el jutge més gran del món assegut en el tro. El món diví és separat de l'humà, amb els quatre evangelistes, per una mandorla (amet-

lla) bizantina. Un altre quadre està partit en dues grans escenes: es dirigeix al poble que no sabia llegir ni escriure. L'abat Bernat Serra va encomanar els frescos per presentar als seus feligresos la història de la salvació només amb la mirada. Les escenes mostren la visitació de santa Maria a Elisabet, el naixement de Crist, l'adoració dels reis, sense el negre, la fugida a Egipte amb mula, el patiment de Crist amb la traïció de Judes, la flagel·lació a la sala de Pretori, el davallament de la Creu, la Pietat, Crist sortint de la tomba com ésser humà. La representació de Crist pujant cap el cel en una mandorla bizantina completa, a la província de Galilea, on l'autor presenta un inici de perspectiva que es desenvoluparà més endavant i uns colors impressionants com el roig i el lapislàtzuli, per acabar amb la representació de l'avinguda de l'Esperit Sant.

La Música a MiR 2024

Autor: Albert Galbany

Fotografies: Joan Badia, Josep Llobet, Jordi Maymó i Jordi Santasusana

En aquesta catorzena edició el Música i Romànic, ens ha acostat músiques diverses amb el denominador comú de l'espiritualitat. Com és habitual i marca de la casa, des d'un punt de vista ampli i obert. Hem gaudit de música antiga, música clàssica, noves músiques i músiques del món. Aquest any la música antiga ha estat més present i protagonista obrint i tancant el cicle, fent-se present als

monestirs de Serrateix i Lluçà. Tots els concerts han tingut molt èxit i van ser molt ben valorats pels assistents. Us presentem a continuació un resum dels magnífics concerts que vam viure en aquesta darrera edició del MiR.

28 d'abril INTACTVS

Impressionats des del principi que el trio aparegué amb el so potent del xofar, un instrument de vent format per la banya d'un boc i que s'utilitza en cerimònies jueves. Un instrument que ja apareix a la Bíblia, essent l'únic instrument antic de la litúrgia jueva que encara s'utilitza avui dia.

A banda del xofar, vam poder gaudir d'altres instruments magnífics i sobretot exquisidament tocats. Potser cal destacar l'encantadora veu de la Simona Gatto, que desconexem si és per la seva qualitat de veneciana que va "clavar" o dit d'altra manera, va interpretar a la perfecció, el repertori italià del s.XIV que conformava el programa.

Acompanyant la Simona, hi vam tenir la Miriam Encinas, filla de la mítica Maria Laffite, coneguda pel seu treball amb la música antiga i tradicional catalana. La Miriam, que coneixem bé perquè col·labora amb

molts músics i grups que han passat en altres ocasions pel MiR, tocava en aquesta ocasió de forma brillant les flautes de bec, la dirluba, un instrument tradicional de l'Hindustan i viola de gamba, ambdós instruments de corda fregada.

Per culminar el trio vam comptar amb un dels referents de la música antiga a nivell internacional: Efrén López, que és un referent en aquest àmbit malgrat no ser un acadèmicista com ho podria ser en Savall. La meua opinió és que ha sabut entendre i interpretar la música antiga per instint i pel fet de conèixer bé les músiques del món que tenen molt en comú amb la música antiga. A més ha sabut afegir matisos contemporanis que han fet que la música no perdi força, mantenint l'essència de l'original. Va utilitzar instruments com el llaüt àrab, el cistre i l'arpa entre d'altres.

Sorpresos i fascinats per un concert rodó, els assistents vam sortir del

monestir de Serrateix amb el bon gust de la pluja caiguda després d'una llarga sequera.

<https://www.youtube.com/watch?v=7BIIhb1p1Lc>

11 de maig FARRAN SYLVAN JAMES

En el fantàstic marc de Sant Pere de Castellfollit del Boix, vam gaudir del so d'un violí autèntic de més de 300 anys a les mans d'una virtuosa com és la Farran Sylvan, canadenca resident a Catalunya, tot i que viatja constantment arreu per tocar amb les més conegudes orquestres i formacions de música barroca.

Tal com era habitual a l'època, el músic tenia

marge per interpretar la música, en aquesta ocasió fins i tot l'artista va iniciar el concert amb una improvisació que conduiria finalment a la partitura de Bach. Si bé el primer concert del cicle, anava de música italiana del segle XIV, ara era la música alemanya del barroc la protagonista i composicions de Bach, Telemann, Westhoff o Biber van omplir l'interior del temple i de la nostra ànima.

Malgrat les dificultats que ofereixen els instruments antics, ja que són més sensibles a desafinar-se per qüestió d'humitat i temperatura, quan es troben ben adaptats i afinats ofereixen un so amb més capacitat per fer trascendir, o dit d'altra manera

sinceritat amb una implícita bellesa Natural amb propietats terapèutiques.

El trio integrat per l'alemany Mario Ersinger a la percussió (gerra i tabla), Joan Miró a la guitarra i llaüt àrab, el qual va oferir alguns moments d'èxtasi auditiu pel seu virtuosisme, jo mateix Albert G.Galbany a la flauta bansuri, una ancestral flauta travessera de bambú tradicional de l'Índia, el duduk, instrument antic tradicional d'Armènia fet amb fusta d'aIbercoc i el handpan, un instrument modern, de finals del s.XX.

La música de Mediterrànim s'inspira en la Natura, la bellesa i el silenci, utilitzant les músiques modals antigues i cultes del món juntament amb recursos d'harmonia contemporània. Aquests ingredients van revelar als assistents al concert una nova música que com un arbre s'alça amb les arrels ben fondes i ofereix exuberància expressiva i per tant emociona.

Algú podria pensar que no sóc objectiu amb aquesta crítica ja que formo part dels músics, i podrien tenir raó, però un fet tangible corrobora la realitat. A banda dels afalacs, que no compten, vam esgotar els discs que duiem per vendre, i això sí que compta, en un temps on costa molt vendre CD.

Si algú vol descobrir Mediterrànim, : <https://aniam.bandcamp.com/album/the-garden-of-senses>

2 de juny ENSEMBLE ALFONSÍ

Per tancar el cicle vam tornar a l'origen amb la música antiga de les "cantigas de Santa Maria" d'Alfons X de Castella, que ens van oferir el duo integrat per Alba Asensi a la veu i arpa, i la veu i els molts instruments de Jota Martínez.

Les "cantigas de Santa Maria" són un recull de poemes dedicats a Maria amb notació musical. És a dir, un recull de cançons en honor a Ma-

ria amb bells dibuixos i decoracions propis dels llibres de l'època com els que presenten el nostre tríptic del MiR.

L'afany de Jota Martínez per aquest projecte, ha estat immens i han calgut 15 anys de feina. Una tasca que feia especialment atractiu per nosaltres aquest concert. Deixeu que us expliqui el perquè.

El treball ha consistit en extreure de les miniatures i il·luminacions d'instruments que adornen els manuscrits medievals realitzats a la cort del rei i convertir aquests dibuixos en instruments musicals reals, el més semblant possible al di-

bui original, buscant d'aquesta manera aproximar-se a la sonoritat dels instruments de l'època.

Què us sembla? Interpretar la música de les "cantigas de Santa Maria" amb els instruments que hi surten dibuixats.

Trobareu més informació d'aquest projecte a: <http://www.jotamartinez.com/Ensemble%20Alfonsi.html>

Aquest concert va tancar el cicle amb una copa de cava en el meravellós claustre de Lluçà i el bell entorn del monestir amb molt bones sensacions, deixant el llistó ben alt per la propera edició, la quinzena!

<https://www.rtve.es/play/audios/los-imprescindibles/imprescindibles-biber-sonatas-del-rosario-05-06-13/1857687/>

26 de maig MEDITERRÀNIM

En el tercer concert del cicle, en el marc emblemàtic de Cornet, vam tenir un concert que va sorprendre per la seva originalitat i bellesa de les composicions. I és que Mediterrànim és un conjunt difícil de catalogar a cavall entre les músiques del món, les noves músiques i quelcom de la música antiga. En aquesta ocasió ens van presentar el treball "El jardí dels sentits" un passeig pel nostre jardí interior. Un joc de contraposicions que esdevé senzillesa i

que ens pot tocar l'ànima amb més facilitat. En el meu cas, va ser amb Biber i les sonates del Rosari que la intèrpret em va corferir. Una obra, la de les sonates del Rosari de Biber que impressiona quan en vas coneixent la història, per les dificultats i requeriments per tocar-la a més de l'excel·lència expressiva de la composició.

Aquí deixo un enllaç d'un programa de ràdio esplèndid sobre el tema per si algú en vol aprofundir en aquesta obra d'art i devoció.

Viatge d'estiu AARB 2024 Un tomb d'art per les repúbliques italianes de Bolonya, Ravenna, Ferrara, Mòdena, Florència i Mantua

Autor: Jordi Sardans i Farràs
Fotografies: Josep Llobet

Bolonya, capital de la regió d'Emília Romagna, va ser l'inici d'un tomb per les repúbliques italianes, dins la setmana organitzada pels AARB per tal de visitar ciutats plenes d'història i d'art. D'altres urbs pertanyen a les actuals comarques de Toscana i Llombardia, amb el guia napolità Mario Mormile.

Vam començar i acabar pel barri històric de la ciutat de **Bolonya**, fundada pels romans el 189 aC, com a Bonònia. La visita va començar al carrer de la Independència, en record de la unificació italiana, portada a terme el 1860 pel dirigent Giuseppe Garibaldi que hi té una estàtua eqüestre. Tot seguit vam descobrir el que queda dels canals de Bolonya, dels portals i les torres, elements característics de la ciutat. L'aigua dels canals proporcionava energia hidràulica per moure rodes i molins. Es poden veure encara construccions de fusta d'arquitectura medieval dins dels 38 quilòmetres de portals de la ciutat declarats per la UNESCO patrimoni de la humanitat. Passem pel palau Grassi amb bigues de fusta i una comuni-

tat jueva, amb inscripció pròpia en un edifici privat. També observem el mercat delle Erbe, de fruites i verdures.

Dins les muralles hi havia moltes torres defensives construïdes per les famílies més importants de la ciutat, sovint enfrontades. Eren molt altes per exhibir el prestigi familiar. Des de dalt la terrassa de la torre principal se n'observa una altra que són les dues més importants de la ciutat, els turons on hi ha l'església de Sant Miquel in Bosco i el santuari de la Verge de Sant Lucas, al capdamunt del puig més alt, que s'anomena de la Guàrdia. Des d'aquest lloc fins a la porta Saragossa al centre de la ciutat hi ha quatre quilòmetres de pòrtics, "que serveixen de pelegrinatge amb 666 arcs, en referència al dimoni, fins arribar a la salvació amb l'encontre amb la verge." Els portals tenen una utilitat pràctica en transportar la verge fins a la catedral sense mullar-se. Les dues torres són el

símbol de la ciutat de Bolonya que han tingut un destí diferent: la Garisenda, va tenir problemes de cimentació fins la meitat del segle XIV en què es va reduir de 60 metres a 48 i actualment s'està reforçant la base que s'inclinava massa, amb una tècnica semblant a la utilitzada per estabilitzar la torre de Pisa. La dels Asinelli, va passar a ser del govern de la ciutat, amb soldats per controlar una de les cruïlles més importants. Amb 97 metres i 500 escalons és la més alta de les 77 que hi havia; actualment en queden 22.

Passem per la plaça de Sant Esteve amb arquitectura del període romà, que comunicava set esglésies que en el passat formaven part de l'extraradi. En època romana hi havia un temple dedicat a la deessa Isis, destruïda al segle V pel bisbe Pretoni, que la va substituir per la via Jerusalem. Al costat, neix un complex arquitectònic religiós de capelles

i monestirs. Dins hi ha columnes de marbre reutilitzades del temple anterior, amb dos sarcòfags, un dels quals fou la seva tomba, ara buida. L'església dels màrtirs Vitale i Agrícola, guardava les seves tombes, destruïdes pels hongaresos en les invasions del segle XI. Va ser reconstruïda el XV. En el museu s'observa una part de l'església del Martirium, amb una creu i una estàtua de sant Pere que fins el 1253 va ser el patró principal de Bolonya, que serà substituït per sant Pretoni. El monestir de l'època medieval conserva les habitacions al primer pis. Fa uns anys s'hi van reinstal·lar els franciscans.

Al Palau del Mercat, on des del segle XIV s'establien les regles comercials de la ciutat, s'hi practicaven humiliacions als corruptes que feien trampes. Ara és la Cambra de Comerç, on es guarden les receptes oficials amb els models de tallarines i pasta bolon-

yesa. Mormile remarca el pastís d'arròs com les postres més populars, en establiments on les dependents van vestides com l'any 1950. De 1958 fins al 1975, el festival de jazz de Bolonya va ser un dels millors d'Europa. Tamburini, al barri de Sant Stefano, és on es troben els millors embotits i formatges, així com pasta fresca i vins, oli balsàmic i xocolata des del 1932. Vam arribar fins el Mercat del Mig que ocupava una àrea molt gran, amb el conegut Mercat de la Via Peschiere.

A la plaça Major, hi ha la Basílica de Sant Petroni inacabada, amb marbres rosa de Verona i pedra blanca de Istria (a l'Adriàtic tocant a Croàcia). A l'època era més fàcil fer-lo arribar des de la República de Venècia que de Florència o Roma. S'hi concentra la plaça del cinema, amb festival a finals de juny. Bolonya és la ciutat del món més important en la restauració de pel·lícules antigues: tota la filmo-

grafia de Charles Chaplin ha estat rehabilitada per la seva filmoteca. La plaça va ser important en època romana i es va tornar a refer al segle XIII quan la ciutat estava en plena expansió econòmica. A remarcar, els edificis del Palau del Podestà, amb la policia i els seus funcionaris i el Palau de justícia, d'estil gòtic renovat posteriorment, on s'hi penjaven els malfactors sota l'arc per donar exemple a la ciutadania.

A la seva esquerra hi ha el Palau d'Accursio o del govern de la ciutat i la Basílica de Sant Petroni, construïda pels bolonyesos que volien representar el gran poder civil del segle XIV, que va durar

des del 1390 fins el 1506, quan perd la llibertat en ser conquerida pel Papa Juli II, que va fer construir la Capella Sixtina, l'Estància de Rafael o la Cúpula de Sant Pere, però amb ambicions d'emperador. No és la catedral, que està situada com a símbol religiós, a la via de la Independència. Tot i que formalment pertanyien al Sacre Imperi Romà-Germànic, a la pràctica era una ciutat estat, que recaptava impostos propis com les ciutats italianes del nord. Quan el 1506 es presenta a la ciutat, crida a Miquel Àngel perquè faci una estàtua monumental del Papa Juli II per col·locar-la davant de la Basílica

per donar un missatge inequívoc als bolonyesos, en el sentit d'exigir-los ser l'amo de la ciutat. Durant dos anys, l'escultor treballa i acaba l'estàtua que es col·loca sobre la porta principal. La més important família feudal de la ciutat, els Bentivoglio, van ser expulsats pel Papa. Tres anys després, quan ja havia retornat a Roma, s'hi presenten novament i el primer que fan és ensorrar l'estàtua de bronze de Miquel Àngel, que transformen en un canó. Però, al cap d'uns mesos s'exilien definitivament.

Quan tot seguit Miquel Àngel rep l'encàrrec de construir la Capella Sixtina té la inspiració de la porta principal de la Basílica de Sant Petroni i s'inspira en l'escultor Jacopo della Quercia de Siena, sobretot en les escenes de la gènesi. La basílica, que va néixer com a centre de la llibertat i temple de la independència, va quedar incompleta perquè a partir del 1506 els treballs

es fan molt a poc a poc i un segle i mig més tard decideixen que ja n'hi ha prou. A l'interior, la basílica té 132 metres de longitud per 60 d'amplada i una cúpula de 45 metres d'alçada, de manera que és la cinquena església més gran del món. Al principi s'hi volia construir una creu llatina, el que l'hauria fet més gran, però va acabar en forma rectangular. Amb estructura de totxos i de pedra sorrenca, amb 22 capelles tancades ja que eren espais corresponents a les famílies més riques de la ciutat, algunes de les quals decorades pels millors artistes. Així la família Bolognini a començaments del XV encarreguen a Giovanni de Mòdena les pintures dels frescos de les històries de Sant Petroni, amb els reis mags i sobretot el judici final, tal i com figuren a l'esquerra de la seva capella. Entre el grup de condemnats s'hi pot observar Mahoma, el líder de l'Islam, perquè no creia en Crist com a tal, i per tant, també se'l repre-

senta dins de l'infern. No existia la tolerància religiosa. Moltes d'aquestes escenes volien mostrar al poble, que no sabia llegir ni escriure, passatges de la Bíblia per tal que veiessin com havien de comportar-se.

Dins també hi ha la línia meridiana més gran del món, obra de l'astrònom Gian Doménico Cassini, a mitjan segle XVII, quan va construir un heliòmetre per mesurar la posició del sol al cel i la distància entre la terra i l'astre. Com que és encara la línia més precisa, Cassini va ser un astrònom molt reconegut i cridat pel rei de França per tal que dirigís l'Observatori Astronòmic de París, on va ajuntar cartògrafs i astrònoms investigadors. Avui dia, projectes d'astronomia i espacials encara utilitzen el seu nom.

L'emperador Carles I, del Sacre Imperi Romà Germànic, el 1520 havia estat coronat a Aquisgrán. Però en lloc de ser confirmat com emperador a

Roma, com era costum des de Carlemany, ho va haver de fer a Bolonya. El 1527 estava enfrontat amb el Papa que s'ajunta amb el rei de França, però perden la guerra i ha d'acceptar la coronació de Carles I, en la segona ciutat més important de l'Imperi, que a més era un temple més cívic que religiós. El 24 de febrer de 1530, el gran emperador de la història europea va ser coronat a Bolonya dins la Basílica de Sant Petroni pel Papa Clement VII, de la família Mèdici, enmig d'arcs de triomfs construïts per a l'ocasió en una ciutat renovada.

Mario va explicar que dins del barri Quadrilàter, a la via Clavature, del centre de la ciutat, de dues petites congregacions en va sorgir un gran hospital. Al monestir de Santa Maria de la mort, els monjos devien cuidar dels criminals que estaven condemnats a mort i havien de donar-los la darrera confessió, a més de disposar d'un hospital que a l'edat mi-

tjana assistien als malalts terminals però també a desvalguts i pelegrins. A l'altra banda del carrer una altra congregació es dedicava a Santa Maria de la vida, també amb monestir i hospital que cuidava sobretot gent pobre. A principis del segle XIX van ajuntar les dues institucions per crear l'Hospital Major que actualment és el més gran de Bolonya.

El darrer dia d'estada a Itàlia Mario Morline va completar la visita de Bolonya amb els anome-

nats Banys de Mario, el monestir de sant Domènec, l'Archiginnasio per acabar el recorregut novament a l'impressionant centre històric de la ciutat. A la part més elevada de Bolonya, una zona d'alt poder adquisitiu s'hi troben els anomenats Bagni di Mario que durant uns anys es van atribuir a un balneari romà ja que uns frescos a l'interior van portar la confusió. Més endavant, tal i com explica el guia Morline, la Cisterna de Valverde és de l'època renaixentista (1563) construïda per l'arquitecte de Palerm Tommaso Lau-

reti, per abastir el centre de la ciutat i molt especialment la font de Neptú i l'hort dels Semplici de l'antiga sala Borsa. L'estructura hidràulica es desenvolupa tècnicament en dos nivells.

La Basílica de sant Domènec de Bolonya va ser construïda pels frares dominics per guardar les relíquies de Santo Domingo de Guzmán, fundador de l'orde a començaments del segle XIII. La seva capella conté la coneguda arca, amb escultures de Miquel Àngel, Pisano i Lombardi, coronat amb marbre. Cal remarcar també el

cor de fusta, obra mestra del Renaixement italià, del frare Damià de Bergamo i el campanar gòtic de 1313, amb una alçada de 51 metres. Dins del convent hi ha una biblioteca amb més de 90.000 volums dedicats a filosofia, teologia i història. El Museu recull obres d'art d'artistes italians: Cambiaso, Carracci, Guercino i Ricci.

L'Archiginnasio. El gran palau s'encabirà prop de la Plaça Major en una àrea que es reestructura durant el segle XV quan també es construeix la font de Neptú. El Papa Pio IV va encarregar la seva construcció als comissionats Carlos Borromeo i Pier Donato Cesi que van donar el projecte a Antoni Morandi, que va acabar l'obra a mitjan segle XVI. L'Archiginnasio va ser seu de la Universitat de Bolonya de 1563 a 1803 i forma part del Patrimoni de la Humanitat pels seus pòrtics i alberga la biblioteca comunal. Estructurat en dos nivells, en el superior al

millor costat hi havia els estudiants de dret, considerats de primer nivell, mentre que l'altra banda era pels filòsofs o estudiants d'altres matèries, anomenats artisti que no es podien relacionar amb els ligisti. A les parets i murs dels voltants hi ha escuts d'armes i heràldics, una part dels quals, però, van desaparèixer definitivament amb els bombardeigs de la Segona Guerra Mundial. També en l'àmbit superior es pot veure el teatre anatòmic de Bolonya dins d'una sala en forma d'amfiteatre dedicada a l'estudi de l'anatomia humana i decorada amb estàtues. Destaquen especialment les que representen a Hipòcrates i Galè, metges de Grècia i Roma. La major part van ser realitzades per Ercole Lello al segle XVIII. El teatre és presidit per una càtedra al capdamunt de la qual s'hi asseia el professor que intervenia opinant sobre com millorar les disseccions. A banda i banda s'hi representen

dos homes despulats i sense pell, anomenats despectivament *escorxats*.

Retornats al centre històric, a la plaça Major, s'hi feien diversos actes de solidaritat amb el periodista Julian Assange, creador de WikiLeaks, que el 2010 va publicar documents militars i diplomàtics dels EUA, que qüestionaven la política exterior nord-americana. Avui ja és lliure. També dins la plaça Major vam poder observar els palaus Comunal dels segles XIII a XV, el dels Notaris del XIV-XV i el dels Bancs del segle XVI. Molt a prop hi ha la plaça de Neptú on destaca la font, obra de l'escultor Giambologna. Tocant a la plaça hi ha la façana del palau del Rei Enzo del 1246.

Ravenna

Prop del mar adriàtic, va ser capital de l'imperi romà d'Occident des del 402, quan l'emperador Honorius hi trasllada la cort imperial, ja que la ciutat

estava millor protegida pel seu port (Classe) que Milà i connectava amb Constantinoble. Caigut l'imperi romà va ser capital ostrogoda, quan el 493 és ocupada per Teodoric fins el 540, en què cau a mans de l'imperi bizantí de Justinià i Teodora. Dels segles V al VII són la majoria dels mosaics que han quedat com a patrimoni de la Humanitat. A partir del segle XIX es van redescobrir els tallers de mosaics. Ravenna és una ciutat petita que viu del turisme. Un primer monument bombardejat durant la II guerra Mundial, reconstruït és el mausoleu de Gal·la Plàcidia, que va comissionar la basílica de Sant Joan Baptista.

L'església de San Martin va acollir les relíquies de Sant Apol·linar que es guarden a la basílica de Sant Apol·linar in Classe, on hi havia el gran port de la ciutat, però a l'època medieval hi ha moltes invasions i les relíquies són traslladades a l'interior de la ciutat amb Sant Apol·linar Nou, tot i que recentment les van retornar. Bombardejada durant la primera guerra mundial per l'imperi austríac, al costat de les restes del palau imperial de Teodoric, hi ha la basílica ostrogoda de Sant Apol·linar Nou. Construïda al segle VI, amb totxos per fora i marbres grecs i mosaics per dins, inicialment era una arquitectura pública i cívica

romana, ja que a la basílica s'hi feien activitats comercials i judicials, amb treus naus, dividides per columnes. Quan el cristianisme comença a ser acceptat es construeixen esglésies que mantenen la tipologia de la basílica. Un terratrèmol del segle XVI va destruir-ne una part, reconstruïda posteriorment en barroc. Campanar és circular del segle X, inspirat en orient. Partidaris de l'arrianisme, eren cristians que no creien en la trinitat i consideraven que Crist havia estat creat per Déu, enfrontant-se als ortodoxos. Les decoracions estan fetes per artistes de l'orient, amb històries de Crist del Nou Testament, profetes i edi-

ficis ortodoxos i arrians. S'observa la influència dels sassànides dins del segon imperi persa en alguns dels animals que es reflecteixen en les decoracions.

Ravenna tenia el monopoli de la sal i quan Dante arriba a la ciutat entra a fer negocis amb la poderosa família Da Polenta que governava la ciutat i molt particularment amb Guido Novello que era poeta. En morir el 1321, com que estava molt connectat amb els franciscans, fora de l'església li posen un sarcòfag amb el seu cos i a finals del XV estableixen la tomba de Dante Alighieri, pare de la llengua italiana. A principis del XVI els florentins demanen al Papa Lleó X, de la família Mèdici, que els retorni el cos. Quan l'inspeccionen, no hi era perquè algú l'havia robat. Ho van fer els franciscans que el consideraven com la relíquia d'un sant, i l'amagaren en una capella del monestir. Al principi del segle

XIX, els soldats napolèonics en vengueren el cos. El 1865 fent uns treballs d'excavació, els obrers troben una caixa que, analitzada científicament, demostra que contenia el cos de Dante, així que retorna dins del sarcòfag.

El Baptisteri neonià ortodox es troba en els jardins de la plaça de l'Arxiprestat. Al centre, hi ha una gran pila baptismal per immersió perquè calia reproduir l'experiència de Crist i només el podia realitzar el bisbe. El cristià rebia un nom, de manera que l'acte també tenia un rol cívic dins la societat, amb un registre eclesiàstic. En l'interior ressalta la iconografia del baptisme de Crist per Sant

Joan, al riu Jordà, simbolitzat com un britó amb barba, que en la iconografia cristiana de l'edat mitjana desapareix. Amb el temps, algunes de les escenes originals són transformades. A remarcar, els apòstols dinàmics en moviment i realistes abans d'entrar en la fase bizantina més simbòlica i unitària o els quatre evangelistes com a font de la raó dels ortodoxos sobre els arrians. Uns estucs representen uns profetes amb escriptures que parlen de l'arribada de Crist a la terra.

La basílica de Sant Vital està al costat d'on hi havia hagut al segle XIV el palau de la família Da Polenta que va hostatjar Dante, del que només queden uns pilars. L'església originària de la Creu era molt més gran amb una entrada monumental que connectava diversos edificis, ara està ocupada per una església medieval i els altres estan separats i més enfonats. Es tracta de dues estructures funeràries

en forma de mausoleus que avui encara hostatgen sarcòfags de proporcions monumentals que a l'època només es podien permetre membres de la família imperial. Les primeres decoracions són del segle V, en època de Gal·la Placídia, amb marbres reconstruïts però amb la mateixa tipologia d'aleshores. La part de dalt dels mosaics és absolutament original i estan ben conservats. L'església es va construir en l'etapa de Teodoric i quan arriba Justinià, l'emperador de l'imperi bizantí, va fer-hi unes modificacions: S'hi fa representar en un cantó i la seva esposa Teodora a l'altre.

El guia qüestiona la figura de Sant Llorenç que sempre s'ha representat damunt d'una graella, mentre que se l'observa de costat i amb un llibre a la mà. La nova interpretació diu que pot ser Crist amb un text arrià a les mans per tirar-lo al foc, ja que simbolitza la justícia divina. Les esglésies paleocristianes tenien uns portals al front per donar als no batejats la possibilitat d'assistir a la cerimònia, però no podien entrar a l'església. Amb el temps es va construir un monestir i ha quedat en un lloc lateral al mig entre el convent i el museu. A l'interior, un dels temes centrals dels capitells és el sacrifici amb

els bens per difondre el missatge de la resurrecció de Crist. Als costats els quatre evangelistes i més avall els sacrificis d'Abel i d'Abraham.

Ferrara

Ciutat medieval de l'Emília-Romanya va sorgir al voltant del Po i dels seus canals secundaris als segles VII-VIII. Té el seu moment d'esplendor amb la família Este o Estense que prové d'El Vènet i hi construeix un gran castell, començat el 1385 i acabat al segle XVI, amb ple Renaixement. Hi van viure fins el 1598. Després amb el govern de la ciutat pel Papa, hi enviava un Cardenal que exercia el poder. A finals del segle XV, el duc Hèrcules I projecta una reconstrucció urbana de la ciutat que dissenyarà l'arquitecte Biagio Rossetti, doblant la població. D'estil renaixentista, funcional i amb carrers amples. Es construeix el Palau de Diamants, de la família Este, mentre

les altres famílies importants de la població van començar a construir palaus propis. A diferència del caos de la ciutat medieval, a la nova hi haurà molts espais, amb places i jardins, per construir edificis monumentals en un barri modern que va ser remodelat en 20 anys. Alguns historiadors l'han considerat la primera ciutat moderna d'Europa. La nova arquitectura no es centra en les façanes sinó en els angles dels edificis perquè es busca crear un punt de vista diferent i més dinàmic. Recorrem un dels amplis carrers renaixentistes fins al Castell Estense, tot passant pel Palau dels Diamants amb 12.000 carreus en forma de punta de diamant, molt a prop de la Pinacoteca, on es mostra l'Escola de Pintura de Ferrara, amb pintors importants del Renaixement italià.

El Castell Estense dominava per sobre de totes les cases de Ferrara i la part de baix del castell era un magatzem d'aigua

per si la població era ocupada per l'enemic. Al pati, comerciants de la ciutat van finançar la reproducció d'un canó anomenat La Reina del segle XVI, amb la particularitat que usava bales que explotaven i podia arribar a quilòmetres de distància. També observem l'estàtua del monjo dominic Girolamo Savonarola, cap de la inquisició, que a finals del segle XV va morir a la foguera a Florència per ordre de la família Mèdici. Passem davant l'Ajuntament que en el passat era l'edifici de govern de la família Este. Més endavant s'hi van obrir balconcs i finestres i es va convertir en palau.

Al front hi ha la catedral romànica construïda entre els segles XII i XIV, amb portals i relleus del mestre Nicolaus, especialment un Sant Jordi, que es va anar renovant posteriorment. L'interior és fonamentalment barroc. Al lateral de la façana hi ha unes petites galeries comercials.

El campanar és obra de l'arquitecte Alberti. El 2010 es va veure força afectada per un terratrèmol i actualment encara estan fent una obra completa de restauració. Fora, dues estàtues recorden a Nicolau III, militar, - que és el protagonista de l'expansió de Ferrara, en conquerir Mòdena i Regia Emília-, i a Borso d'Este, duc de Ferrara, reconegut pel Papa com a noble, que fou jutge i patró de les arts. Continuem el passeig pel centre històric, amb un tros de les muralles, una de les quatre millors preservades d'Itàlia, i especialment per la Via delle Volte, la Universitat, la Casa de Ludovico Ariosto i la sinagoga jueva.

Mòdena

Vam sortir per l'autopista principal que creua la regió Emília-Romanya, amb els Apenins a l'esquerra i a la dreta hi ha la plana més gran d'Itàlia, una gran zona agrícola. Entre Mòdena i Bolonya s'hi fan moltes

activitats relacionades amb els motors, circuits de museus de cotxes, Maserati i Ferrari, marques de motos com Ducati. En primer lloc vam visitar el Museu Enzo Ferrari, el fundador de la casa d'aquests motors, observant una gamma dels seus vehicles. Un vídeo explica la història de Ferrari. A la tarda vam visitar també Manarello, on actualment hi ha la fàbrica dels cotxes, 20 quilòmetres més al sud de Mòdena.

A més de Ferrara, la família Este dirigia les ciutats de Mòdena i Ventimiglia. Però el 1598, quan la família perd Ferrara elegeixen Mòdena com a nova capital. La ciutat es transforma a principis del segle XVII, just al lloc d'un antic castell medieval, on la família Este encarrega la construcció d'un gran palau que simbolitzi el nou poder de la ciutat. En el centre, hi ha dos personatges Hèrcules i Marco Emili, fundadors de la ciutat romana el segle

II. Entremig, observem decoracions amb àguiles. Passem per davant de l'Acadèmia militar. Tot passejant vam arribar a la plaça gran, on hi ha l'ajuntament i el Duomo, una de les millors catedrals romàniques d'Itàlia i Patrimoni de la Unesco, amb el campanar i la torre més alta de la ciutat,

la Ghirlandina, de 86 metres. El temple romànic es comença a construir el 1099, sobre les restes d'una antiga església dedicada al bisbe sant Geminiano. L'estructura general de l'edifici és obra de l'arquitecte Lanfranco i la decoració escultòrica del segle XII pertany a Wiligelmo, que va fer els

portals de la façana, amb històries del Gènesi i els relleus de l'atri. Damunt, hi ha un gran rosetó obra d'Anselm de Campione, ja que posteriorment uns mestres d'obres provinents de Campione (actualment un enclavament italià suís) treballen també les escultures de l'interior. Dins cal remarcar l'estructura d'alternança entre columnes i pilars, d'edificis antics amb falsos matroneus. Testimoni fonamental del romànic, té tres naus amb falses galeries i amb decoracions gòtiques, amb els símbols dels evangelistes i escenes de la passió de Crist en colors. A remarcar una verge amb el nen, feta de terracota del 1480, amb una iaia que té el sopar que refreda per donar a Jesús. El púlpit del segle XIV és de Campione. La majoria són pintures al fresc, policromades, entre elles les del rei Artur de Bretanya. A la cripta hi ha escultures de Guido Mazzoni. A l'exterior s'hi fa el mercat. El guia

es centra en la fabricació de l'oli balsàmic tradicional, amb un gust específic. Cal destacar també el Palau dels Museus edificat el 1753 pels Estensi, que acull institucions com el Museu Estense, el Cívic i el Lapidari, la galeria Campori i la Biblioteca Estense.

Màntua

Al sud de Llombardia, travessada pel riu Mincio, en una zona plana històricament amb molta agricultura i ramaderia, és avui una ciutat turística per excel·lència situada entre el Llac

de Garda i Mòdena. La ciutat romana va veure néixer el poeta Virgili, l'any 70aC. Els segles VII i VIII va ser governada pels longobards i posteriorment del IX al XII pels francs de Carlemany amb un règim clar de feudalisme. Regits en comunes, el 1176 derroten l'emperador Frederic Barbaroja i inicien els segles d'esplendor que corresponen als XII i XIII quan pertanyia a la Lliga Llombarda. Després dels Bonacolsi i els Visconti, s'hi va establir des del 1328 la família Gonzaga, representats sempre amb els colors blancs i

vermells, que donaven molta importància als animals de companyia, especialment als gossos per la seva fidelitat.

En el cor de la Màntua medieval hi ha la plaça principal de la població anomenada Delle Erbe, on s'hi concentra Sant Llorenç, una construcció romànica del segle XI, el Palau de la Raó, del segle XIII, així com el Palau del Podestà o de l'Ajuntament, amb una escultura a la façana de Virgili en càtedra, i la torre del Rellotge del 1473. Allà es portaven els condemnats a mort i fins i tot es conserven els ferros on es torturaven tant presoners com delinqüents. Però l'edifici més important és el Palau Ducal, residència de la

família Gonzaga. És un dels més grans d'Europa amb moltes habitacions. Dins hi ha diverses sales interessants com els Apartaments de la Guastalla, Tapissos, Zodíac, Laberint i Nans. Des del Palau s'accedeix al castell de Sant Jordi, construït al segle XIV, on a l'entrada la guia Clàudia ens fa veure el bufó, que és el servidor del duc de Màntua que s'enamora de la filla de Rigoletto, en l'obra lírica. La tradició diu que porta bona sort tocar la gega del bufó. A l'entrada hi ha un rètol que recorda el poeta feixista Gabriele

D'Annunzio. Tal i com es feia al seu temps, entrem pel passatge on ho feia el duc destinat a cavalls amb armadura. Al segle XV hi va viure Isabel d'Este i dins s'hi conserva la cèlebre Cambra dels esposos amb frescos realitzats a finals del segle XV per Andrea Mantegna. Els frescos recorden escenes relatives a la vida del marquès Ludovico Gonzaga i la seva dona Bàrbara de Brandeburg. El Palau va patir l'espoliació de 22.000 obres per part dels exèrcits imperials i papals. Conserva un important museu de pedres

precioses, on destaca sobretot un impressionant lapislàtzuli blau.

Vam visitar també la Basílica de Sant Andreu, obra mestra de l'arquitecte Alberti, projectada el 1470, amb una cúpula afegida per Juvara al segle XVIII. La façana està inspirada en arcs clàssics, coronats amb un frontó triangular. També vam veure l'exterior del Palau del Te, obra de Juli Romano del 1535, que en l'interior conté pintures del mateix autor. Fins la meitat del segle XV, la ciutat estarà en mans de l'imperi de Carlos V, després passarà a mans

de Felip II de Castella i la dinastia dels Habsburg fins el 1797 en què formarà part de la constitució de l'República Cisalpina de Napoleó.

Florència

És durant el segle XIV que s'anirà convertint en una de les ciutats més riques i poderoses, gràcies a les activitats bancàries de famílies com els Mèdici, Pazzi, Peruzzi, que finançaven les grans campanyes bèl·liques dels Papes i dels reis europeus, amb substanciosos interessos. Creix una nova classe

burgesa que intervé en els assumptes de la ciutat. Sorgeix l'humanisme amb personatges com el poeta Petrarca que redescobreix el passat de l'antiguitat clàssica. Apareix l'arquitecte Brunelleschi, amb la perspectiva matemàtica, conegut sobretot per la cúpula del Duomo el 1434, però també per d'altres edificis. Remarcar els frescos pictòrics de Masaccio, com escultor, Donatello, un dels protagonistes del Renaixement i com a teòric i arquitecte Leon Baptista Alberti, renovador de la façana de l'església de Santa Maria Novella, d'estil gòtic a qui dona noves formes. Observem el marbre de Carrara, blanc i verd. Esmentar les portes nord i del Paradís del Baptisteri, obres mestres del primer Renaixement de Llorenç Ghiberti. El campanar de 85 metres va ser projectat per Giotto i acabat pels mestres Pisano i Talenti. La catedral de Santa Maria del Fiore va ser

un projecte d'Arnolfo, continuat per Giotto i Pisano, amb la immensa cúpula de Brunelleschi, amb una nova tecnologia, tot i ser gòtica.

Els edificis del govern defensaven el poder i estaven estructurats com castells, amb còpies d'escultures al carrer, però els originals estan dins la galeria de la catedral. Per exemple, el David de Miquel Àngel hi va estar exposat, enlloc d'anar al capdamunt de la basílica i avui està a la Galeria de l'Acadèmia. Els Mèdici eren uns grans mecenes i patrons de les arts, que volien que les obres fossin presents arreu. Gràcies a l'art mostraven el seu prestigi i van ser la principal referència europea. Dins la Plaça de la Signoria, en un dels costats hi ha la Llonja dels Lanzi, un museu a l'aire lliure, amb estàtues romanes i obres com El rapte de les Sabines de Giambologna, el Perseo de Cellini o la font de la plaça amb l'estàtua de Neptú.

El Palau Vell, símbol del període comunal de la ciutat, va ser projectat per Arnolfo el 1299, arquitecte que també va construir la Torre, avui és la seu de l'Ajuntament.

Galeria dels Uffizi

Va ser construïda per Giorgio Vasari el 1560 per encàrrec de Cosme I dels Mèdici, per acollir l'administració de l'estat florentí, amb els corres-

ponents ministeris. Forma com una plaça allargada entre dues ales amb pòrtics de l'edifici que es comunica per una àmplia arcada. El 1565 va construir un llarg corredor que uneix el Palau Vell amb els Uffizi, travessa el riu Arno pel Pont Vell i arriba fins el Palau Pitti. Vasari va ser el primer autor en fer una història de l'art de Florència. Al capdamunt de l'edifici que va servir inicialment

de magatzem, és on exposava la seva col·lecció d'obres d'art, amb estàtues incloses. Més tard, als voltants, s'hi van afegir escultures dels personatges més rellevants de la història de Florència.

El 1993, explica el guia, el corredor dels Vasari va patir un atemptat de la màfia italiana amb 5 morts i 40 ferits. Va tornar a obrir 25 anys després, el 27 de maig de 2018. Algunes obres del Museu dels Uffizi van quedar afectades i així es poden veure en l'actualitat, en no ser restaurades, precisament per mostrar-ne la brutalitat. A l'interior dues de les sales principals són la dels Iliris, amb el fresc de Ghirlandaio i el saló dels Cinc-cents, amb frescos de Vasari i escultures com el Geni de la Victòria de Miquel Àngel. Segons el guia, Paulo Jovio a finals del XV va ser el primer en utilitzar la paraula museu com un lloc que guarda obres d'art d'ús col·lectiu. Els Mèdici, coneixedors dels

retrats de famosos que tenia Jovio van fer còpies per després donar-les a conèixer públicament. Els Uffizi alberguen algunes de les millors pintures mundials de l'època medieval entre finals del XIII i començaments del XIV, obres amb fons d'or de Duccio, Cimabue i Giotto, cedides pels Mèdici, i obres de l'Escola de Siena que agradaven molt a les classes altes de la societat. Destaquen les de Gentile da Fabriano, exponent italià de l'estil gòtic internacional. El guia ens fa veure pintures de Masolino da Panicale del Quatre-cents italià comparades amb obres de Masaccio que va revolucionar la pintura del seu temps. Passem després a les sales del Renaixement on remarca els retrats de perfil de Battista Sforza i Frederic de Montefeltro realitzats per Piero della Francesca, caracteritzat per l'ús de formes geomètriques i matemàtiques, que com a patró de les arts es patrocinava ell mateix. Poc

després van començar a fer-se els retrats de cara. La sala 8 està dedicada a Filippo Lippi, amb la coneguda Verge amb el Nen i dos àngels del 1465. Dues sales estan dedicades al gran pintor del renaixement italià Sandro Botticelli, amb obres mestres com El naixement de Venus (1484) i l'Al·legoria de la Primavera (1478), amb deus i pagans, tots de grans proporcions. Una altra de les obres mestres del Palau és L'Anunciació, obra de Leonardo da Vinci, acabada el 1475 al taller de Verrocchio. És important sobretot per l'ús de la tècnica de l'esfumat, amb les muntanyes al centre del quadre que desapareixen enmig dels núvols. És la recerca de la perspectiva per apropar-se a la visió real del que veu el ser humà. El 1519, Rafael Sanzio que treballava com empresari amb taller propi, pintor i arquitecte, va fer el retrat del Papa Lleó X. Molt interessant el seu autorretrat. A partir del 1582

es va subdividir l'edifici, es van decorar noves sales i sobretot es va refer la tribuna com a lloc de descans privat dels Mèdici. De finals del XVI i començaments del XVII cal remarcar l'obra del pintor barroc Caravaggio, que utilitza la tèc-

nica del clarobscur. Té tres obres a la galeria 90: *Escut amb el cap de medusa*, *Baco*, i *El sacrifici d'Isaac*. L'artista torna a mirar la realitat del ser humà encara que els seus personatges siguin lletjos. El 1737, Anna Maria Ludovica, va donar la ga-

leria dels Uffizi a la ciutat de Florència. Els artesans es van convertir en artistes i al segle XVIII amb les acadèmies, la tendència es generalitzarà.

Prop hi ha el Pont Vell, on des del segle XVI es van substituir les carnisseries per joieries. Vam passar per **l'església franciscana de la Santa Creu**, començada a finals del segle XIII per Arnolfo di Cambio. Al davant té un monument de 1865 dedicat a Dante, del segle XIV amb arcs gòtics i estructures monumentals. Al segle XV s'hi van començar a introduir tombes de personatges importants i al XVI la de Miquel Àngel Buonarroti, Galileu i poetes com Alfieri. De tal manera que amb el temps l'església es va convertint en un panteó dels italians importants. En el XIX, quan Itàlia ja és una nació, es reforça aquesta funció i es comencen a construir monuments de persones significades, però que no hi estan enterrades: Marconi, Leonar-

do da Vinci, Rafael Sanzio. Entre els monuments importants hi ha els de Ghiberti, Maquiavelo o Rossini. A la paret dreta de l'interior del temple hi ha la coneguda Anunciació de Donatello. L'Església conserva diversos frescos de Giotto, el pare de la pintura italiana, que hi va treballar amb el seu deixeble Taddeo Gaddi. Al fons hi ha la Capella Peruzzi, amb la pujada de Sant Joan al cel i la Bardi, amb frescos de Giotto. La capella dels Pazzi, una de les millors creacions arquitectòniques de Brunelleschi, així com el Claustre gran. Al Museu de l'Òpera de la Santa Creu s'hi guarda el conegut Crucifix de Cimabue, amb una iconografia molt franciscana.

També vam veure l'exterior de l'església dominica de **Santa Maria Novella**, construïda a la primera part del XIII. En el XIV, Alberti construeix la façana amb incrustacions de marbre verd amb formes geomètriques per reinterpretar

el romànic. Té dos claustres: el Verd, amb frescos del segle XV de Paolo Ucello, com el Diluvi universal i el Sacrifici de Noé. Després s'accedeix al claustre gran, el petit dels morts i a la capella dels espanyols, ja que al segle XVI s'hi

havia instal·lat Leonor de Toledo. L'interior de l'església és gòtica, amb frescos interessants com *La Trinitat* de Masaccio, un Crucifix de Giotto, la Capella Strozzi, així com en l'absis hi ha frescos de Ghirlandaio i al presbiteri d'altres de Filippo Lippi.

Viatge d'estiu AARB 2024

Autor: Pep Centelles i Portella
Fotografies: Josep Llobet

Els totxos i l'energia per coure'ls

A les planes al·luvials del Po de l'Emilia Romana que vàrem visitar el passat mes de juny la pedra és escassa, això fa que el principal material de construcció hagi sigut sempre el maó d'argila cuita. Els marbres que sovint folren superfícies interiors i exteriors, així com les columnes de pedra de les immenses basíliques, palaus i fortaleses que vam poder contemplar són materials importats de lluny, tota l'estructura interior està feta de totxo. La quantitat d'energia en forma de

l'lenya que s'ha necessitat per alimentar els forns de les bòbiles ha sigut històricament colossal. De fet, tota aquesta construcció de l'Edat Mitjana i Renaixement en argila cuita va comportar la desforestació general de la regió. La desforestació ara ens esgarrifa, però hem de pensar que en aquella època fou la clau del desenvolupament. Tallar bosc per fer llenya significava artigar, és a dir, obrir nous espais per a conrear i per tant tenir més camps per alimentar més població i en conseqüència tenir més gent per construir

més palaus, més exèrcits i més poder. En resum, el procés de desforestar per a construir en totxo va generar un cercle virtuós que alimentà sobre manera el creixement de l'economia i el poder local.

Museu Ferrari

Malgrat algú pot pensar que el Museu Ferrari de Mòdena no lliga massa amb l'Art Romànic, va resultar ser molt raonable aprofitar els viatges per la Emilia Romana per visitar-lo. L'exposició de Ferraris aconsegueix totes les qualitats que se li demanen a un museu. Mostra una col·lecció d'objectes bells i vells. Coses de gran valor, sumptuoses i antigues. Mirat fredament hi ha pocs dubtes que l'automòbil (de mo-

tor tèrmic) ha sigut la peça més cobejada dels últims 100 anys a les nostres societats. Qui no n'ha tingut en volia, qui n'ha tingut l'ha lluit. Més enllà de la seva indiscutible utilitat, el cotxe ha sigut, més que cap altre posses-

sió, un element de prestigi social. L'automòbil podria ser fàcilment el símbol més icònic del segle XX. Així com entre els frescos romànics els de Taüll són sublimes, els Ferraris ho són entre els cotxes. L'altre condició, l'antiguitat també la compleixen. El motor tèrmic cremant combustibles fòssils ja comença a ser del passat i aviat serà una antigalla. El futur ha de ser dels cotxes elèctrics i compartits.

✝ En memòria d'Antoni Figuera Figueras,

el qual ens va deixar el passat 6 de juliol amb molta llum. Amant de totes les arts que exalten l'ànima, seguí amb passió, dedicació i constància el traçat del patrimoni d'aquest petit país.

Agrair totes les sortides i els moments viscuts i compartits amb els Amics de l'Art Romànic del Bages.

Per tots aquells qui el portin al cor, sempre recordarem els seus ulls vívids de coneixement."

Els seus fills Ferran i Anna

Dolores Bramon, experta en cultura musulmana

AARB

Fotografies cedides per llibreria Parcir

La doctora Bramon, historiadora de l'Edat Mitjana musulmana, va presentar l'assaig *Professora d'islam. Converses amb Ignasi Moreta*, a la llibreria Parcir, el 18 de juny, on va respondre preguntes de Josep Llobet, president dels AARB. Moreta és professor de literatura catalana a la universitat Pompeu Fabra.

El diàleg va començar per recordar l'historiador Albert Benet, que amb ella i Pere Balañà, són els tres experts catalans en l'Islam medieval. Després de valorar molt positivament la tasca historiogràfica d'Albert Benet, "amb qui m'unia una profunda amistat en la llunyania. M'enviava cassetts, que em van ajudar a resoldre més d'un problema. Una vegada que no li vaig fer cas per no esmentar La Pobla de Claramunt, em va renyar com si fos una nena de cinc anys. Però tenia raó. Era una persona francament encantadora. Quan em va convidar a participar en el llibre Miscel·lània d'Homenatge al Benet vaig tenir una alegria. En conjunt ha quedat molt bé, amb articles molt interessants i sobretot el respecte i l'amistat que tothom mostra al doctor Albert Benet és impressionant. Penso que va ser un excel·lent historiador. No es creia res, feia hipòtesis, remenava docu-

ments i treia conclusions lògiques." En aquest sentit, durant l'acte Bramon va qüestionar les fonts cristianes i musulmanes que analitzen alguns fets històrics de manera diferent com la batalla de Torà del 1006, on els musulmans diuen que Déu va enviar un aiguat de pluja que va fer enretirar les seves tropes, per no reconèixer una derrota estrepitosa. Fins al punt que ploraven i es demanaven què se n'ha fet d'aquell que ens portava esclaus?

Entre les diverses qüestions que va respondre la doctora Bramon, filòloga i historiadora, autora del llibre *Quan érem o no musulmans*, cal esmentar sobretot que "de l'Islam en sabem poc i és difícil d'entendre perquè n'hi ha molts, ja que cada musulmà té un islam diferent. Penso que és una manera d'entendre Déu tant seriosa com qualsevol altra." Va assenyalar que els prejudicis que hi tenim són per ignorància mútua. Els primers ma-

gribins van venir només a treballar. "Hem estat molt temps d'esquena." A la pregunta, Déu és el mateix arreu? La resposta contundent: Només faltaria! L'Alcorà ho explica molt bé. Ha estat professora, no predicadora de l'Islam. Més que de religions li agrada parlar de les maneres d'entendre Déu. Explica l'exemple de Malta, una illa preciosa destruïda pel turisme com la Costa Brava. Els maltesos parlen un dialecte de l'àrab escrit en alfabet llatí i són practicants catòlics. Les seves processons res a veure amb les d'Andalusia que són *pecata minuta*. Va aclarir que els jueus són fidels al judaisme, només el 20% d'àrabs practiquen l'Islam, ja que hi ha 1.700 milions de musulmans, i de cristians n'hi ha de tots. En els països islàmics els vells són molt respectats, a diferència de Catalunya amb la pandèmia, on en van morir molts, tristament. Repassant la seva vida, va explicar que amb 18

anys va estar a Tunísia, essent una nena de poble. Recorda que s'hi parlava francès. "Allà vaig conèixer la cantant francesa Françoise Hardy, que va morir el passat 11 de juny a París. Vaig recórrer tot el país en autoestop. Vaig anar-hi a aprendre àrab, però en realitat vaig aprendre la vida." El 1962 va ingressar a la Facultat d'Econòmiques a la Universitat de Barcelona, "recordo les primeres corredisses davant dels grisos i la cançó Al Vent de Raimon, en una època fantàstica". Participava de l'ideari d'Ernest Lluch amb qui va estar casada: però, "ell era socialista convençut, jo soc socialista òrfena de partit." Va acabar la carrera de Filologia el 1968. D'estar-se a València van retornar a Barcelona durant les primeres eleccions democràtiques. "Quan em va plantar, què hi feia sola a Barcelona en un pis buit, trist, ple de records i de pena?" El febrer de 1984, als 40 anys, va llegir la seva primera

tesi doctoral malgrat les pressions rebudes dels estaments universitaris. Era sobre un geògraf d'Almeria del segle XII, però no en va gaudir. A la segona tesi, s'ho va passar millor. El març de 1984 ja donava classes a Saragossa. Enfadada i amb tristesa, manifesta

que ara la universitat està baixant en picat, tant per part dels alumnes com del professorat. Desordre, decadència i degeneració.

Amiga del cantant Ovidi Montllor, d'una família pobre d'Alcoi, amb gust pel so de l'aigua, exactament el mateix gust que té la cultura àrab: Recorda que quan era petit i jugava tancant l'aixeta, la mare de l'Ovidi li deia "l'aixeta del pati no es tanca." La va impressionar. Abans de ser cantant, va fer quaranta oficis. Bramon, el 1994 va fer el seu primer curs d'Islam i després tothom reconeix que en va ser una bona professora. Puntualitza

que l'Islam està mal vist a Catalunya des de l'Edat Mitjana en què "diuen que ens van conquerir i al cap de 800 anys els vam expulsar." Per això, sorgeix el llibre *De quan érem o no musulmans*, on explica que tots tenim un avantpassat musulmà. Era una competència del cristianisme. La idea de l'Espanya franquista era que "el moro era un ser menyspreable del que ens n'havíem lliurat." És una visió de la història absolutament equivocada. *Moros i catalans* contradiu aquesta visió, ja que és la història desconeguda de l'Islam a Catalunya. De les seves investigacions explica que la primera vegada van venir amb vaixell travessant l'estret de Gibraltar, que són catorze quilòmetres. En aquells moments la Hispània visigoda era un desgavell i el seu líder Don Rodrigo estava combatent els rebels bascos. "Ens ho han venut com una conquesta àrab, però la realitat és que va ser un passeig, com ho

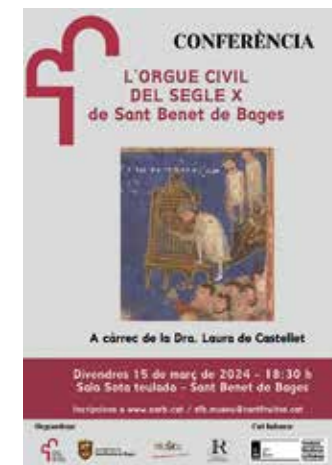
prova el fet que catorze anys després d'entrar a la Península Ibèrica ja havien travessat Occitània." A la seva segona tesi, va trobar que els vikings havien arribat fins a Sevilla pel riu Guadalquivir, però només ha localitzat una crònica de l'any 935, en què els musulmans surten d'Almeria, reposen a Mallorca i arriben fins a Salses, d'on baixen a Empúries, després a Palamós, on deixen 40 naus, i tot seguit pugen pel riu Ter. Es queden a la Costa Roja, sense poder arribar a Girona.

També va manifestar que als darrers anys la tolerància religiosa no ha tingut més remei que obrir-se pas ja que el catolicisme anava perdent clientela. Durant la dictadura franquista, alguns bisbes com Pepet Vermell de Girona representaven un cristianisme ranci i de foscor. El catolicisme té una fe irracional que vol fer combregar amb rodes de molí, l'Islam, no. L'Alcorà és dictat per Déu, va concloure.

15.03.24

Conferència de Laura de Castellet. L'Orgue Civil del segle X de Sant Benet de Bages.

Fotografies de Joan Badia

ACTIVITATS

Conferència a Sant Benet de Bages

**Divendres 15 de març
de 2024 a les 18.30 h.**

**Ponent: Dra. Laura
de Castellet.**

*Tema: L'Orgue Civil
del segle X de Sant
Benet de Bages*

Sala: Sota Teulada
del monestir de Sant
Benet de Bages

Inscripció prèvia
al correu:
sfb.museu@
santfruitos.cat

*Organitza: AARB,
Aj. Sant Fruitós
Bages, Museu St.
Fruitós, Col·lectiu de
Recerca Històrica.*

*Col·labora: Món
St. Benet.*

Caminada "Geologia i romànic a les Brucardes"

**Dissabte 16 de
març de 2024
de 8.30 h. a 13.00 h.**

Lloc de Trobada:
Masia de
Les Brucardes
Cal Inscripció
prèvia al correu:
sfb.museu@
santfruitos.cat

*Organitza: AARB,
Aj. St. Fruitós Bages,
Museu St. Fruitós,
Geoparc Cat Central.*

Sortida a la fortalesa dels Vilars – Arbeca – Les Garrigues

**Dissabte 13
d'abril de 2024**

Sortida de tot el dia
Viatge en autocar.
Sortida de Manresa
Visita guiada a la
Fortalesa ibèrica
dels Vilars d'Arbeca.
Visita a la Vila Closa
i al Castell Palau
amb presència de la
Família Cardona.
Dinar a les Borges
Blanques.

Tarda: "Sorpresa".
Informació sortida
i inscripcions a:
VIATGES MASANÉS

ACTIVITATS

Programa MiR 2024

**Diumenge 28
d'abril 18.00 h**

**Monestir de Santa
Maria de Serrateix**
Grup Intactvs
(Música Antiga)
Visita guiada a càrrec
de: Josep Maria
Badia i Masgrau

**Dissabte 11 de
maig 18.30 h.**

**Església de Sant Pere
de Castellfollit del Boix**
Farran Sylvan James
(música Barroca)
Visita guiada a càrrec
de: Lourdes Vives

**Diumenge 26 de
maig 18.00 h.**

**Església de Santa Maria
de Cornet a Sallent**
Grup Mediterrànim
Visita guiada a càrrec
de: Josep Pregonas

**Diumenge 2 de
juny 18.00 h.**

**Monestir de Santa
Maria de Lluçà**
Ensemble Alfonsí
Visita guiada a
càrrec de: Joan Vila
S'inclou al final
de l'acte, copa
de cava i coca

Presentació del llibre Professora d'islam. Converses amb Ignasi Moreta

18 de juny de 2024 a les 19 h.

Converses amb Ignasi Moreta, a càrrec de
l'autora del llibre: Dolors Bramon i Planes.

Lloc: Llibreria PARCIR
C/Àngel Guimerà, 74 de Manresa

Viatge d'estiu AARB 2024 – Bolonya (Itàlia)

**Dates del 9 al 14
de juny de 2024**

Itinerari:

09-06-2024
Manresa – Barcelona
– Bolonya

10-06-2024
Ravenna i Ferrara

11-06-2024
Mòdena i Manarello

12-06-2024
Florència

13-06-2024
Màntua

14-06-2024
Bolonya – Barcelona
– Manresa

AMICS
DE L'ART
ROMÀNIC
DEL BAGES

**Podeu consultar
tots els butlletins a la nostra
pàgina web www.aarb.cat**

Formem part de la

Coordinadora
de Centres
d'Estudis de
Parla Catalana
CCEPC

Visita'ns a:

CROSSLAND
where dreams come true
www.crossland.es

BORN 6 - 08241 - **MANRESA** - 93 872 48 88
manresa@viatgesmasanes.com

www.viatgesmasanes.com

www.printdossier.com

EDICIONS SELECTES

LLIBRES PAR CIR

SEMPRE COMPARTINT LES VOSTRES LECTURES

C. Àngel Guimerà, 74 - 08241 Manresa
Tel. 93 873 38 82 - Wa. 605757109
www.parcir.com - parcir@parcir.com